კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

საერთაშორისო ურთიერთობებისა და საერთაშორისო უსაფრთხოების სამაგისტრო საგანმანათლებლო პროგრამის სტუდენტი

მეგი ჯაყელი

ირანის ბირთვული პროგრამა და აშშ–ს პოლიტიკური ფაქტორი თანამედროვე გლობალური უსაფრთხოების კონტექსტში

სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულია საერთაშორისო ურთიერთობების საერთაშორისო ურთიერთობების მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

ხელმძღვანელი: მაია კაპანაძე,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

თბილისი 2020

ანოტაცია

აშშ-სა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შორის სერიოზული დაპირისპირებაა უკვე კარგა ხანია ირანის ბირთვული პროგრამის გამო. აშშ-ს მხრიდან ირანის ისლამურ რესპუბლიკაზე არაერთი სანქციებისდა მიუხედავად, აღნიშნული პრობლემის გადაჭრა ვერ მოხერხდა-ირანის მხრიდან ბირთვულ პროგრამაზე მუშაობის შეჩერება არ მომხდარა. ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და აშშ-ს შორის წარმოქმნილი წინააღმდეგობა მხოლოდ ამ ორი ქვეყნის პრობლემას არ წარმოადგენს. ის უფრო განიხილება გლობალურ ჭრილში.

ამ ორი ქვეყნის შეუთანხმებლობა, რომელიც ძირითადად ბირთვულ პროგრამას უკავშირდება სერიოზულ საფრთხეს ქმნის ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში, მშვიდობის შენარჩუნებისათვის. ხშირია შემთხვევები, როდესაც ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე ცალკეულ კონფლიქტებში, ირანის ისლამური რესპუბლიკა და აშშ გვევლინებიან ურთიერთდაპირისპირებულ ბანაკებში, რაც ცალკეული კონფლიქტის მოგვარებას აჭიანურებს და ხელს უშლის. ანუ, ფაქტობრივად, კონფლიქტებში, სადაც ირანის ისლამური რესპუბლიკა და აშშ არის ჩართული ხშირ შემთხვევაში მათი დაპირისპირების ასპარეზად იქცევა ხოლმე. ასეთებია: კონფლიქტი იემენში, სადაც ჩართულნი არიან ირანის ისლამური რესპუბლიკა და აშშ (საუდის არაბეთთან ერთად). ასევე სირიის კონფლიქტი, პალესტინა-ისრაელის კონფლიქტშიც, თუ კი აშშ მხარს ისრაელს უჭერს, ირანის ისლამური რესპუბლიკა „ჰამასს“ ეხმარება.

რამდენიმე წლის უკან, ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით, ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და ექვსს ქვეყანას,რომელთა შორის იყო აშშ-ც, მოხდა შეთანხმება, მაგრამ აღნიშნული შეთანხმება ხანგრძლივი არ აღმოჩნდა. აშშ-ს ამჟამინდელმა პრრეზიდენტმა, დონალდ ტრამპმა აღნიშნული შეთანხმება დაიწუნა და დატოვა ის. აშშ-ს მსგავსად, შეთანხმება დატოვა ირანის ისლამურმა რესპუბლიკამაც, რამაც მათ შორის კონფრონტაცია კიდევ უფრო გააღრმავა.

Annotation

Iran's nuclear program and the US political factor in the context of modern global security

There has been a serious confrontation between the United States and the Islamic Republic of Iran for a long time over Iran's nuclear program. Despite a number of US sanctions on the Islamic Republic of Iran, this problem has not been resolved - Iran has not stopped working on its nuclear program. The conflict between the Islamic Republic of Iran and the United States is not the only problem between the two countries. It is viewed more globally.

The disagreement between the two countries, being mainly related to the nuclear program, poses a serious threat to the Middle East region in terms of maintaintainig peace. There are frequent instances of separate conflicts in the Middle East, with the Islamic Republic of Iran and the United States appearing in opposing camps, delaying and preventing a separate conflict. That is, in fact, in conflicts where the Islamic Republic of Iran and the United States are involved, they often become the arena of their confrontation. These are: the conflict in Yemen, which involves the Islamic Republic of Iran and the United States (along with Saudi Arabia). The Syrian conflict, as well as the Palestinian-Israeli conflict, is being aided by the Islamic Republic of Iran's Hamas if the United States supports Israel.

A few years ago, an agreement was reached between the Islamic Republic of Iran and six countries, including the United States, on its nuclear program, but the agreement did not last long. The current president of the United States, Donald Trump, rejected the agreement and left it. Like the United States, the Islamic Republic of Iran has left the agreement, which has deepened the confrontation between them.

Megi Jakeli

სარჩევი

ანოტაცია 2

Annotation 3

შესავალი 5

თავი I. ირანსა და აშშ-ს შორის პოლიტიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პირობები 11

1.1. ირან-ამერიკის ურთიერთობების მოკლე ისტორიული ანალიზი პირველ მსოფლიო ომამდე 11

1.2. აშშ-ს როლი ირანის რესპუბლიკის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოდერნიზაციაში 15

1.3. აშშ-ს როლის გააქტიურება ირანში ცივი ომის პერიოდში 21

თავი II. ირანის რესპუბლიკის აქტიური საგარეო პოლიტიკური კურსი ისლამურ რევოლუციამდე 26

2.1.ირანის საგარეო პოლიტიკური ინტერესები რეგიონსა და მსოფლიოში 26

2.2. მოჰამად მოსადეყი-ირანის ნავთობის ნაციონალიზაცია და ირანში აშშ-ს ეკონომიკური დ აპოლიტიკური უპრეცენდენტო გავლენა 30

2.3.ირან-აშშ-ს სტრატეგიული პარტნიორობა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში 39

თავი III. ირანის ისლამური რესპუბლიკის ანტიამერიკული პოლიტიკა 44

3.1.ირანის ისლამური რესპუბლიკის ბირთვული პროგრამის სამხედრო-პოლიტიკური ფაქტორები 45

3.2. ირანის ისლამურ რესპუბლიკაზე აშშ-ს პოლიტიკური და ეკონომიკური ზეწოლის გაძლიერება 51

3.3.შეთანხმების მიღწევა ბირთვულ პროგრამაზე, სანქციების შემსუბუქება და ამ პროცესის ასახვა ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და აშშ-ს ურთიერთობებზე 55

3.4 ირანსა და აშშ-ს შორის საკითხი და ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტები 62

დასკვნა 69

გამოყენებული ლიტერატურა 72

შესავალი

იქიდან გამომდინარე, რომ ირან-აშშ-ს ურთიერთობები საკმაოდ სპეციფიური და ამავდროულად დიდი ყურადღების საგანი გახდა, ამას მოწმობს ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ორი ქვეყანა თავდაპირველად ერთმანეთის პარტნიორები იყვნენ, თუმცა შემდეგ ისინი მოწინააღმდეგეებად გვევლინებიან ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. ეს დაპირისპირება გამოწვეულია არაერთი ფაქტორით, თუმცა ყველაზე უფრო თვალშისაცემი და მასშტაბური მიზეზი არსებული დაპირისპირებისა- არის ბირთვული პროგრამა და განსხვავებული პოლიტიკური კურსი ირანის ისლამური რესპუბლიკისგან. არსებული დაპირისპირება უფრო მკვეთრ ხასიათს იძენს, მიუხედავად გარკვეული შეთანხმებებისა ორივე მხარის მიერ.

თემის აქტუალობა - ირან–აშშ–ის ურთიერთობა განსაკუთრებით საინტერესო და ამავე დროს საყურადღებო პრობლემაა. ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ირანი უკვე 40 წელია, რაც აშშ–ისათვის ერთ–ერთი პრობლემატური ქვეყანაა. ამ ორ ქვეყანას შორის ისლამური რევოლუციის შემდგომ ურთიერთობა რადიკალურად შეიცვალა და ეს რადიკალიზმი რაც დრო გადის უფრო და უფრო მკაფიო ხდება მსოფლიოსათვის. ახლო აღმოსავლეთში თუკი ეს ქვეყანა მანამდე აშშ–ს ერთ–ერთი მნიშვნელოვანი პარტნიორი იყო, ირანი თანდათანობით ამ ქვეყნისათვის ახლო აღმოსავლეთში ერთ–ერთი მნიშვნელოვანი მოწინააღმდეგე გახდა. განსაკუთრებით, პრობლემა ამ ორ ქვეყანას შორის ბირთვულ პროგრამას უკავშირდება, რომელზე მუშაობაც ირანმა ჯერ კიდევ იმ პერიოდიდან დაიწყო, როცა ის აშშ–ს პარტნიორ ქვეყანად მოიაზრებოდა. ისლამური რევოლუციის შემდეგ კი ირანმა აშშ–სგან განსხვავებული პოლიტიკური კურსი აიღო და აქიდან გამომდინარე, ირანში ბირთვული პროგრამის განვითარება ბუნებრივია მისთვის სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს რეგიონში აშშ–ს პოლიტიკის უსაფრთხოებისათვის. განსხვავებული ხედვებია ამ ორ ქვეყანას შორის ტერორიზმის საკითხშიც, თუმცა ფაქტია, რომ ტერორიზმი ორივე მათგანისათვის სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენს. ბირთვულ პროგრამასთან

დაკავშირებით , ამ ორ ქვეყანას შორის მოკლევადიანი შეთანხმების მიუხედავად, ეს პროპლემა კვლავ აქტუალური გახდა და მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში მოექცა. აქედან გამომდინარე, თემა აქტუალურია.

თემის მიზნები და ამოცანები

ჩვენი თემის **მიზანია** ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალების საფუძველზე სიღრმისეულად შევისწავლოთ და შემდეგ შევადაროთ ირან–აშშ–ის ურთიერთობა ისლამურ რევოლუციამდე და ისლამური რევოლუციის შემდგომ. ბუნებრივია ამ პრობლემებს დავუკავშირებთ ბირთვულ შეთანხმებასაც, რომელიც ერთ–ერთ უმთავრეს და დღემდე გადაუჭრელ პრობლემად რჩება ამ ორ ქვეყანას შორის.

ჩვენი **ამოცანაა** განსაკუთრებით ყურადღება გავამახვილოთ და გამოვიტანოთ სწორი დასკვნები იმასთან დაკავშირებით, თუ რა გარემოებებმა შეუწყო ხელი ამ ორი ქვეყნის მხრიდან ბირთვული შეთანხმების პირობების დარღვევას და ამის ნიადაგზე ამ ორი ქვეყნის ურთიერთოებების კიდევ ერთხელ მკვეთრად გაუარესებას.

საკვლევი კითხვები

- რა ხასიათის იყო ირან–აშშ–ის ურთიერთობები ისლამურ რევოლუციამდე და რა როლი შეასრულა ისლამურმა რევოლუციამ ირან–აშშ–ს ურთიერთოებების რადიკალიზაციაში?
- რა ცვლილებები მოახდინა ამ ორი ქვეყნის ურთიერთდამოკიდებულებაზე ბირთვულმა შეთანხმებამ და რა გაგრძელება მოჰყვა მას?
- რა უშლის ხელს ირან–აშშ–ს ურთიერთობების ნორმალიზებას თანამედროვე პროცესების ფონზე ახლო აღმოსავლეთში ?

ჰიპოთეზა

ირან–აშშ–ის ურთიერთობებში მიუხედავად არსებული უამრავი წინააღმდეგობისა, იყო კომპრომისებიც, რაც გამოვლინდა ბირთვულ შეთანხმებაში. პოლიტიკურმა დაძაბულობამ თავი მალე იჩინა, რაც გამოვლინდა

არანაკლებ მწვავე ფორმებში, ვიდრე მანამდე იყო. ამ სირთულეებისდა მიუხედავად მაინც შესაძლებელია მათ შორის ურთიერთობების დარეგულირების მცდელობა.

კვლევის საგანი და ობიექტი

ჩვენი კვლევის საგანია შევისწავლოთ ის გამოწვევები, რაც ირანის ბირთვულ პროგრამასთან არსებობს ირანსა და აშშ–ის შორის უკვე კარგა ხანია და ასევე ის პრობლემები , რაც ხელს უშლის აღნიშნული საკითხის მოგვარებას,. ასევე, ტერორიზმით გამოწვეული გლობალური საფრთხეები, რომელიც გადაუჭრელ პრობლემად რჩება, როგორც ირანის ისე აშშ–ისათვის.

ჩვენი კვლევის ობიექტია: ირანი, აშშ, ბირთვული პროგრამა და ტერორიზმი.

თემის დამუშავების დროს გამოყენებული მეთოდოლოგია

- **„პოლიტიკური პრაგმატიზმის " თეორია** („prisoner's dilemma")-რომლის ძირითადი სუბიექტი არის სახელმწიფო.
- **„თანამშრომლობითი უსაფრთხოების" თეორია** - კოენისეული კონცეფცია, რომელიც მოიცავს სახელმწიფოების მხრიდან საერთო საფრთხეების აღიარებას და მასზე ერთობლივ ძალისხმევას.
- **"სექურითიზაციის თეორია"**-რომელიც უკავშირდება კოპენჰაგენის სკოლას, ოლი ვივერისა და ბარი ბუზანის ავტორობით და გულისხმობს საზოგადოების ჩართულობას კონსტრუქტივიზმის თეორიის წიაღში
- **"ძალთა ბალანსის თეორია"**-თეორია, რომელიც გამომდინარეობს ანარქიული სტრუქტურის სისტემიდან და მჭიდრო კავშირშია პოლიტიკური რეალიზმის თეორიასთან.

კვლევის მეთოდები

- ❖ ინტერდისციპლინარული მეთოდი;
- ❖ ისტორიულ-აღწერილობითი;

- არსებული თეორიული მასალის განხილვა, ანალიზი და დასკვნების გამოტანა;
- ნარატიული ანალიზი;
- კონტენტ-ანალიზი;

კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა

ჩვენ შეძლებისდაგვარად შევქმენით აკადემიური ხასიათის ნაშრომი, რომელიც აკმაყოფილებს სამაგისტრო თემის მოთხოვნებს.

ჩვენ მიერ შესრულებული სამაგისტრო ნაშრომი გამოადგებათ ირან–აშშ–ის ურთიერთობით დაინტერესებულ მკვლევარებს.

თუმცა ასევე, ის შესაძლოა გამოყენებულ იქნას უნივერსიტეტის საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამებშიც.

კვლევის შედეგების განხილვა

ნაშრომში ძირითადად ყურადღება გამახვილებულია ბოლო პერიოდში მიმდინარე რთულ პოლიტიკურ ურთიერთობებზე ირანსა და აშშ–ის შორის. ჩვენ ხელთ არსებული მასალის შესწავლისა და გაანალიზების საფუძველზე მართებული დასკვნები გამოვიტანეთ იმასთან დაკავშირებით, თუ რამ განაპირობა შეუთანხმებლობა უკვე მიღწეულ ბირთვულ შეთანხმებაზე. ამისი მიზეზი მხოლოდ ამ შეთანხმებაში ჩადებული პირობები იყო, თუ მას ხელი იმ პოლიტიკურმა კრიზისმაც შეუწყო რაც ამჟამადაა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში და რის გამოც , ირანმა საკმაოდ გააქტიურა თავისი პოლიტიკური ჰეგემონობისათვის სწრაფვა.

ძირითადი ლიტერატურული წყაროების მიმოხილვა:

1. **კიკნაძე ო. ირანი, გამომცემლობა "მეცნიერება" 1979 წ.**

აღნიშნულ წიგნში განხილულია ირანისა და აშშ–ის ურთიერთობები, ისლამურ რევოლუციამდე და ასევე ავტორს სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით შესწავლილი აქვს ირანში ბირთვული პროგრამის დასაწყისი

პერიოდი. ამიტომაც აღნიშნული მონოგრაფია ჩვენთვის საინტერესო მასალას შეიცავს.

2. **ჭიპაშვილი გ. ,,ირანის სახელმწიფო წყობილება“ , თბილისი 1989 წ.**

აღნიშნულ მონოგრაფიაში საკმაოდ კარგადაა განალიზებული ირან აშშ–ის ურთიერთობები მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან და განსაკუთრებით შუა ხანებიდან–მოჰამად მოსადეყის პერიოდში, ამიტომაც ეს მონოგრაფია ჩვენი კვლევისათვის მნიშვნელოვანი მასალის შემცველია

3. **სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ.**

სამი ავტორის აღნიშნული ნაშრომი ჩვენთვის იმ მხრივაა საინტერესო, რომ მასში შესწავლილია არა მარტო მეოცე საუკუნის არამედ ოცდამეერთე საუკუნის ათიანი წლების ის წინააღმდეგობები და გამოწვევები, რაც ირან აშშ–ის ურთიერთობისათვისაა დამახასიათებელი.

4. **ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“ №7, 2014 წ.**

ირანის ისლამური რესპუბლიკის ბოლო პრეზიდენტის ჰ. როუჰანის საგარეო პოლიტიკური კურსი, რაც ითვალისიწნებს ირანისათვის პოლიტიკური ურთიერთობის გაფართოებას, როგორც ევროპაში, ისე მის მეზობელ რეგიონებში, განხილული აქვს მ. ბაშალეიშვილს თავის სტატიაში ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“ №7, 2014 წ.

5. **Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press 2008**

აბრაჰამ ერვარდის მონოგრაფია „თანამედროვე ირანის ისტორია“(ინგლისურ ენაზე) ჩვენი ნაშრომისთვის იმ მხრივაა საინტერესო, რომ მასში ყურადღება არის გამახვილებული ბირთვული პროგრამის გამო ირანისათვის დაწესებულ საერთაშორისო სანქციებზე, რომლის ინიციატორიც

ძირითადად ამერიკის შეერთებული შტატებია. ასევე, ამ მონოგრაფიაში შესწავლილია ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ირანისა და აშშ-ს პრობლემატური საკითხები

6.“ Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran" International Atomic Energy Agency. GOV/2003/40. Retrieved 24 March 2017.

აღნიშნულ ნაშრომში, შესწავლილია ირან-აშშ-ს ბოლო პერიოდში ბირთვული პროგრამის გამო წამოჭრილი უთანხოება და ის დასკვნები, რომელსაც აქვეყნებდა ატომური ენერგიის საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელშიდაც ცალსახად იყო აღნიშნული, რომ ირანი არ არღვევდა 2015 წლის შეთანხმებით ნაკისრ ვალდებულებებს.

თავი I. ირანსა და აშშ-ს შორის პოლიტიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პირობები

ირანსა და აშშ-ს შორის ურთიერთობების ჩამოყალიბების ხელსაყრელი პირობები მე-19 საუკუნიდან შეიქმნა. ამ ორ ქვეყანს შორის ურთიერთობები საკმაოდ პოზიტიურად დაიწყო, რადგანაც ირანისათვის იმ პერიოდში აშშ არ ასოცირდებოდა იმპერიალისტურ დიდ ბრიტანეთთან და რუსეთთან.

უფრო მეტიც, გასული საუკუნის დასაწყისში აშშ-ს წარმომადგენლები ირანის ეკონომიკურ განვითარებაში სერიოზულ ნაბიჯებს დგამენ, რის გამოც ირანის პოზიტიური დამოკიდებულება აშშ-სადმი უფრო მეტად გაიზარდა.

ირანს აშშ არ მიაჩნდა იმ ქვეყანათა შორის, რომელთაც უნდოდათ ირანის ტერიტორია და ამ ქვეყნის მართვის სადავეების ხელში აღება.

1.1. ირან-ამერიკის ურთიერთობების მოკლე ისტორიული ანალიზი პირველ მსოფლიო ომამდე

ირანის ხელახალი გაერთიანება მე-18 საუკუნის მიწურულიდან ყაჯართა დინასტიის დამსახურებაა, რომელიც ხანგრძლივ არსებობას, მიუხედავად არაპოპულარობისა, დიდწილად ევროპული სახელმწიფოს, ირანის საშინაო საქმეებში საფუძვლიანად ჩართულ დიდ ბრიტანეთსა და რუსეთს უნდა უმადლოდეს.

ყაჯარებმა მე-18 საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში შეცვალეს ზენდები, რომლებიც ქვეყნის სამხრეთიდან, შირაზიდან აკონტროლებდნენ ირანის დიდ ნაწილს და ასევე მომთაბარე ტომიდან იყვნენ წარმომავლობით. ზენდები ირანის ერთ-ერთი იშვიათი პოპულარული დინასტიაა. ისინი მფარველობდნენ ვაჭრობას, აშენებდნენ ბაზრებს, მავზოლეუმებსა და მეჩეთებს, ქარავანსარაებს და

ეწეოდნენ საქველმოქმედო საქმიანობას წოდებისთვის, გახდა იმის მიზეზი, რომ მათი სახელები არ გადაერქვათ ქუჩებსა და არქიტექტურულ ძეგლებს 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ.

ზენდები ხელისუფლების სათავეში, სხვა დინასტიების უმრავლესობის მსგავსად მოვიდნენ ტომების გაერთიანების მხარდაჭერით, მათი მთავარი მეტოქეები კი იყვნენ მეორე მსგავსი ტომობრივი გაერთიანების მეთაურები-თურქული წარმომავლობის ჩრდილოელი ყაჯარები. მათი წინამძღოლი ჯერ კიდევ ბავშობაში დასაჭურისებული აღა მაჰმად ხანი ზენდებს დატყვევებული ჰყავდათ შირაზში, მაგრამ ზენდების დინასტიის მთავარი წარმომადგენლის ქერიმ ხან ზენდის სიკვდილის შემდეგ იგი გაიქცა და სათავეში ჩაუდგა თავის მომხრე ტომებს. აღა მოჰამად ხანმა მალე შეძლო სხვადასხვა რეგიონების დამორჩილება. 1786 წელს მან დაიკავა თეირანი და თავის სატახტო ალაქად აქცია. 1790 წლისთვის ის უკვე ირანის უმეტეს ნაწილს აკონტროლებდა.

1796 წელს აღა მოჰამადმა შაჰის ტიტული მიიღო, მან ასევე მოახერხა ყაჯართა ტომის ორი დაპირისპირებული კლანის-ყოვანლუსა და დავალუს შერიგება და ამგვარად შექმნა ახალი დინასტიის გაბატონების საფუძვლები. აღა მოჰამად ხანი 1797 წელს მოკლეს და ის შეცვალა მისმა ძმისშვილმა ბაბა ხანმა, რომელმაც შემდგომ ფათჰ ალი შაჰის სახელი მიიღო. მის ტახტზე ასვლას პროვინციებში მღელვარება მოჰყვა. ახალი შაჰი, მისი წინამორბედის მეთოდებით, სასტიკად გაუსწორდა ყველა მოწინააღმდეგეს. მის მსხვერპლთა შორის იყვნენ შაჰის ძმა, ფარსის პროვინციის გამგებელი ჰოსეინ ყოლი და ასევე პირველი ვაზირი ებრაჰიმ ხანი. ყაჯარების მიერ ირანის გაერთიანებამ ქვეყანას ის მაინც მოუტანა სასიკეთო, რომ ბოლო მოეღო სამოქალაქო თუ სხვა ტიპის ომებს და მე18 საუკუნის დიდ მანძილზე არსებულ სრულ ეკონომიკურ ქაოსს.

ყაჯართა მმართველობის პერიოდში ევროპულმა სახელმწიფოებმა პირველად მოიკიდეს მყარად ფეხი ირანში. ამ პროცესის დაწყება ნაპოლეონის ომების არაპირდაპირი შედეგი იყო. ნაპოლეონი რუსეთის იმპერატორ პავლეს მსგავსად, ოცნებობდა ინდოეთში შეჭრაზე, რომელსაც ასევე ემუქრებოდნენ

ავღანელები. ამ საფრთხის უვნებელსაყოფად, ბრიტანელებმა 1801 წელს კაპიტანი ჯონ მალქოლმი გააგზავნეს იდოეთიდან თეირანში სავაჭრო და სამხედრო ხელშეკრულების ხელმოსაწერად. სამხედრო ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ბრიტანეთის მიერ ირანის აღჭურვილობითა და სპეციალისტებით უზრუნველყოფას. სამაგიეროდ, ირანს უარი უნდა ეთქვა ავღანეთის ან საფრანგეთის მხარდაჭერაზე, რომელთაც პოზიციების გამყარება სურდათ ირანსა თუ ინდოეთში, მაგრამ მალე მოხდა რუსეთისა და ბრიტანეთის დაახლოება.

ირანი კი ჯერ კიდევ ცდილობდა ალიანსის შექმნას რუსეთის წინააღმდეგ. ხელშეკრულება დიდწილად ადრე ბრიტანელებთან დადებული ხელშეკრულების ანალოგიური იყო. ამ ხელშეკრულების მიხედვით, საფრანგეთი სპარსეთს დახმარებას აღუთქვამდა საქართველოს დაბრუნების საქმეში, ასევე სამხედრო აღჭურვილობით უზრუნველყოფასა და ჯარის გაწვრთნაში. ირანი, თავის მხრივ პირობას დებდა, რომ ომს გამოუცხადებდა ბრიტანეთს და დაეხმარებოდა საფრანგეთს, თუ ის გადაწყვეტდა ინდოეთში შეჭრას. ფრანგებმა სამხედრო მისია გააგზავნეს ირანში გენერალ გარდანის მეთაურობით, რომელმაც დაიწყო ირანული ჯარების გაწვრთნა თანამედროვე მეთიდებით და ასევე ირანის შესწავლა ინდოეთში შესაძლებელი ლაშქრობისთვის ნიადაგის მოსამზადებლად. მაგრამ ვითარება ევროპაში უაღრესად სწრაფად და ირანისთვის არასასიკეთოდ იცვლებოდა. იმავე 1807 წელს, ფრანგების ევროპული გამარჯვების შემდეგ, ნაპოლეონმა და რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრემ ტილზიტის საზავო ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი, რაც ფინკენშტეინის ხელშეკრულების გაუქმების ტოლფასი იყო. ამ ფაქტმა, თავის მხრივ, გამოიწვია ახალი ბრიტანულ-ირანული ალიანსის გაფორმება 1809 წელს, რომელსაც მოჰყვა 1814 წელს კიდევ ორი ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებების თანახმად, ბრიტანეთს სპარსეთისთვის სამხედრო და ფინანსური დახმარება უნდა გაეწია, თუ მას თავს დაესხმოდა რომელიმე ევროპული სახელმწიფო. [1]

მე19 საუკუნის დასაწყისიდან, ირანი გარკვეულწილად გახდა ევროპელთა არაპროგნოზირებადი და ირანელთათვის თავისთავად გაუგებარი პოლიტიკური

[1] კიკნაძე ო. ირანი, გამომცემლობა "მეცნიერება". თბილისი - 1979 წ. გვ. 214-223

გათვლების მსხვერპლი. ევროპელებს შეეძლოთ ხელშეკრულებების ცალმხრივად შეწყვეტა მათი დადებიდან წელიწადზე უფრო ნაკლებ ვადაში. ნათელი იყო რომ ირანის ინტერესებზე არავინ ზრუნავდა და შესაბამისად, ირანის ჩართვა საერთაშორისო პოლიტიკაში ირაციონალურ ხასიათს იძენდა.

ყაჯარები ზოგადად ცდილობდნენ რელიგიური აურაც შეექმნათ (თუმცა, იმამობიდან ჩამომავლობის პრეტენზიას, სეფიანების მსგავსად, არ აცხადებდნენ, რადგანაც კარგად იყო ცნობილი მათი მომთაბარული წარსული). ისინი საკუთარ თავს შიიზმისა და ყურანის დამცველებად, მორწმუნეთა წინამძღოლებად და ალის-შიიტთა პირველი იმამისა და მეოთხე მართლმორწმუნე ხალიფას-წმინდა ხმლის შემნახველებად აცხადებდნენ. ამასთან ერთად ყაჯარები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ საკუთრივ ირანის წარსულის განდიდებას.

მონარქების მშვიდობიანი ასვლა ტახტზე ასევე უზრუნველყოფილი იყო ბრიტანეთისა რუსეთის სახელმწიფოების მხარდაჭერითა და ძალით, რადგანაც ორივე მათგანის ინტერესში შედიოდა ტახტზე შეენარჩუნებინა და სამოქალაქო ომი აერიდებინა იმ დინასტიისათვის, რომლისაგანც ხელშეკრულებებით მნიშვნელოვანი კონცესიები მიიღეს. ბრიტანელებმა 1836 და 1841 წლების ხელშეკრულებებით იგივე პრივილეგიები მიიღეს, რაც ადრე რუსებს ჰქონდათ მინიჭებული. 1841 წლის ბრიტანული ხელშეკრულება შეიცავდა ცნობილ „ყველაზე უპირატესი სახელმწიფოს“ პუნქტს. მიუხედავად იმისა, რომ ბრიტანელებმა და რუსებმა კომპრომისს მიაღწიეს მოჰამად შაჰის ტახტზე ასვლასთან დაკავშირებით, ისინი კვლავაც მეტოქეებად რჩებოდნენ ირანში, ავღანეთსა და ცენტრალურ აზიაში. ამ მეტოქეობამ დიდი თამაშის სახელი მიიღო.

ამრიგად, მე19 საუკუნის დასაწყისიდანვე, ირანში დიდი ბრიტანეთი და რუსეთი დომინირებდნენ და ექიშპებოდნენ ერთმანეთს. ბრიტანეთი და რუსეთი მე19 საუკუნეში აბსოლუტურად განსხვავებულ და იმპერიალისტურ პოლიტიკას ახორციელებდნენ. ბრიტანელები ცდილობდნენ, რომ მათი იმპერიალისტური ინტერესები ასევე ყოფილიყო პროგრესის, ლიბერალიზმის, მეცნიერების,

კომერიის განვითარების, ცხოვრების დონის ამაღლების ხელშემწყობი. საპირისპიროდ, რუსეთის რომელიც ევროპაშიც ცდილობდა ტრადიციული წესრიგის შენარჩუნებას, მიზანი იყო ახალი დროის მოთხოვნების ნაწილობრივი ადაპტირების საფუძველზე შეენარჩუნებინა ძველი დინასტიური მონარქიები, არ დაეშვა პოლიტიკური რადიკალიზმი. ამდენად, ისინი ირანშიც სხვადასხვა მიზნებს ისახავდნენ. თუმცა მათთვის მთავარი საკუთარი სტრატეგიული ინტერესები იყო, რომელშიც საკუთრივ სპარსეთის ინტერესები ნაკლებად იყო გათვალიწინებული. ამასთან კი, ამ ორი იმპერიის მეტოქეობამ ერთი სიკეთე მაინც მოუტანა ირანს-პრაქტიკულად შეუძლებელი გახადა ამ სახელმწიფოთაგან ერთ-ერთის მიერ მისი კოლონიად ქცევა.[2]

1.2. აშშ-ს როლი ირანის რესპუბლიკის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოდერნიზაციაში

მე-19 და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ისტორიამ ბრიტანეთისა და რუსეთის იმპერიული ამბიციებისა და ირანში ჩარევის შედეგად, ირანი ამ ორი ქვეყნის მთავრობების ხელში ჩავარდნილ, ექსპლუატაციაში მყოფ მდგომარეობაში დააყენა. მაგრამ ამერიკელი მისიონერების და მოგვიანებით მოწვეული სამთავრობო ტექნოკრატების ირანში ყოფნა სრულიად განსხვავებული ხარისხის იყო. ესენი იყვნენ ამერიკელები, რომლებიც დახმარებას სთავაზობდნენ, არავითარი უპირატესობის მოლოდინში და არ მიიღებდნენ შეერთებული შტატების მთავრობას.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში სპარსეთის სამეფო ხაზინა დაცარიელებული იყო. შემოსავლების მისაღებად და საბაჟოებზე არსებული სრული ქაოსის მოსასპობად, მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ბელგიელების მოწვევის შესახებ. მათგან პირველის, ჟოზეფ ნაუსის მოღვაწეობა ირანში, შესვენებით, თითქმის ოცი

[2] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ. გვ.18-20

წელი გაგრძელდა. საბაჟოს სისტემის რეფორმირების ამ პირველ ცდას არ მოჰყოლია დიდი წარმატება. ხელისუფლების ქმედებებით უკმაყოფილო მოსახლეობამ მასობრივი საპროტესტო აქციები დაიწყო. შექმნილ სიტუაციაში თანდათანობით წინა პლანზე წამოიწია ქვეყნის კონსტიტუციურ მოწყობაზე გადასვლის იდეამ. „თამბაქოს კონცესიის წინააღმდეგ ულემთა ბრძოლა, გარკვეული თვალსაზრისით, 1905-06 წლების საკონსტიტუციო კრიზისის გენერალური რეპეტიცია აღმოჩნდა“.

1906 წლის 7 ოქტომბერს შეიკრიბა პირველი „ეროვნული კონსტიტუციური ასამბლეა“, რომელზეც მოწვეული იყო 156 დელეგატი. 150 საწყის ეტაპზე მეჯლისის მთავარი დანიშნულება იყო კონსტიტუციის შემუშავება. მეჯლისის მიერ შექმნილმა კომისიამ შეიმუშავა „ძირითადი კანონი“, რომელიც კონსტიტუციის პირველ ვარიანტს წარმოადგენდა. კონსტიტუციის ტექსტს მომაკვდავმა მოზაფარ ად-დინ შაჰმა მოაწერა ხელი 1906 წლის 30 დეკემბერს, ხოლო 1907 წლის 8 იანვარს იგი გარდაიცვალა.

ახალი შაჰი მოჰამად ალი არ გამოირჩეოდა კეთილგანწყობით კონსტიტუციური მოძრაობის მიმართ, საკმაოდ ალმაცერად უყურებდა მეჯლისს და ცდილობდა მისი მუშაობის და გავლენის შეზღუდვას. თავდაპირველად მეჯლისმა ახალ შაჰს წარუდგინა კონსტიტუციის ტექსტი დამატებებით, რომელიც უაღრესად კვეცდა მონარქის ფუნქციებს და თავისი დემოკრატიულობით მეტად ახლოს იდგა დასავლეთ ევროპის კონსტიტუციებთან. თუმცა, საბოლოოდ მეჯლისმა ვერ გაბედა თავდაპირველი დამატებებით კონსტიტუციის მიღება მას შემდეგ, რაც შაჰმა უარი თქვა ამ სახით კონსტიტუციაზე ხელის მოწერაზე. დაპირისპირება ახალ სტადიაში გადაიზარდა. სახელმწიფო კრიზისს ირანში თან ახლდა მღელვარებები და საპროტესტო გამოსვლები მთელი ქვეყნის მასშტაბით. საბოლოო ჯამში მონარქი იძულებული გახდა ხელი მოეწერა კონსტიტუციის სრული ტექსტისათვის 1907 წლის 7 ოქტომბერს, ხოლო 8 ოქტომბერს მეჯლისმა მიიღო კონსტიტუცია შესწორებული დამატებებით. ბრიტანელები მიესალმნენ კონსტიტუციის

მიღებას, რუსები კი ამ ფაქტმა გააღიზიანა, რამდენადაც ეს მოვლენა სპარსეთში ზეგავლენის შემცირების წყაროდ ესახებოდათ.[3]

კონსტიტუცია ითვალისწინებდა მეჯლისის არჩევას, მისი მიხედვით ძალაუფლება გადაეცემა შაჰს ერის მიერ, მაგრამ ძალაუფლებით მონარქის აღჭურვისათვის საჭირო იყო სამღვდელოების დასტური, ვინაიდან ძალაუფლება „ღვთის საჩუქარს“ წარმოადგენდა. ულემები კვლავ აცხადებდნენ პრეტენზიას, რომ იყვნენ ფარული იმამის ერთადერთი წარმომადგენლები. ირანის პირველ კონსტიტუციაში, ულემებისთვის მინიჭებული განსაკუთრებული ადგილი იმის თქმის საშუალებას იძლევა, რომ „ირანული კონსტიტუცია ერთადერთი იყო მსოფლიოში, რომელიც დაფუძნებული იყო ბილეგიტიზმზე-მონარქიასა და შიიზმზე. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს სამღვდელოების განსაკუთრებულ ისტორიულ როლზე ირანის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

1910 წელს, სპარსეთის პარლამენტმა, როდესაც გაიგო, რომ მათი ქვეყნის ფინანსები არეულობას განიცდიდა, აშშ-დან მოეწვია, ამერიკელი ექსპერტი, მორგან შუსტერი, კონსტიტუციური რევოლუციის მსვლელობის პერიოდში, როგორც გენერალური ხაზინადარი, ქვეყნის რეორგანიზაციისა და შემოსავლების შეგროვებისა და განაწილების საქმეში.“

მიუხედავად ინიციატივის დაბლოკვის რუსული მცდელობისა,უილიამ მორგან შუსტერი, როგორც გამორჩეული მოხელე, თავის კარიერულ წინსვლაში, სპარსეთის მიერ დაინიშნა 1911 წლის თებერვალში. იგი თეირანში ჩავიდა მაისში, თუმცა მისია წარუმატებლად დასრულდა , მისი სპარსეთში ყოფნა კი რვა თვე გაგრძელდა და, რა გასაკვირიც არ უნდა იყოს, მისი მისია წარუმატებლად დამთავრდა თეირანში ბრიტანელი და რუსი დიპლომატების ერთობლივი ძალისხმევით.

როდესაც მილსპაგი 1922 წელს ჩავიდა თეირანში, გაზეთის რედაქციამ მას შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „თქვენ ხართ ბოლო ექიმი, რომელსაც ავადმყოფი

[3] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ . გვ. 146-151

სიკვდილის საწოლში ეძახის. თუ ვერ შეძლებთ, პაციენტი მოკვდება. თუ წარმატებას მიაღწევთ, პაციენტი იცხოვრებს. ” მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად ჰქონდა ურთიერთობა უცხოელებთან, რეზა შაჰმა მიიჩნია, რომ მილსპაგის ამერიკული ფინანსური მისია იყო "სპარსეთის უკანასკნელი იმედი". ის, რომ მისია არაკვალიფიციური წარმატებისგან შორს იყო, არ გამორიცხავდა მის მნიშვნელობას. არც ამან შეასუსტა ამერიკის იმიჯი, როგორც ირანული თვალის გულწრფელი ბროკერი, განსხვავებით რუსეთისა და დიდი ბრიტანეთისგან.

ამერიკაზე კეთილგანწყობილი გამოსახულება ირანში სამუდამოდ დაიშალა 1953 წელს, როდესაც ცსს-მ, დიდ ბრიტანეთთან მუშაობისას,მოაწყო გადატრიალება დემოკრატიულად არჩეული პრემიერ მინისტრის, მუჰამედ მოსადეყის წინააღმდეგ, რომელმაც მოახდინა ანგლო-ირანული ნავთობკომპანიის ნაციონალიზაცია.

1906 წელს ირანის საკონსტიტუციო რევოლუციამ შეეცვალა ირანში დასავლეთზე ორიენტირებული, დემოკრატიული სამოქალაქო საზოგადოების დამკვიდრება, შემდეგ კი გარე სამყაროს სახელით ცნობილი სპარსეთი. მოძრაობამ აიძულა ყაჯარი შაჰი დათანხმებოდა პირველი მეჯლისის არჩევნებს, შედარებით თავისუფალი პრესის გახსნას და რიგ სხვა რეფორმებს. ეს მოხდა მას შემდეგ, რაც შუსტერი დაინიშნა მეჯლისის მიერ, რათა ქვეყნის ფინანსური მდგომარეობა წარემართა და გამოესწორებინა იგი. სპარსეთი იმ დროს მძიმე მდგომარეობაში იყო, ყაჯართა სპარსეთის სამეფო ოჯახის, დიდი ბრიტანეთისა და რუსეთის, ორი კოლონიური ძალაუფლებისთვის დაგროვილი მძიმე ვალების გამო. დიდმა ბრიტანეთმა და რუსეთმა ადრე სპარსეთი მოაქციეს გავლენის ორ სფეროდ, ეს მოხდა 1907 წლის ანგლო-რუსული კონვენციის შესაბამისად.

რუსეთისა და ბრიტანეთის ზეწოლის პირობებში, სპარსეთის ვიცე-რეგენტმა განდევნა შუსტერი 1911 წლის დეკემბერში სპარსეთის პარლამენტის ნების საწინააღმდეგოდ. ამის შემდეგ მალევე, შუსტერის წასვლის შედეგად შექმნილი ქაოტური პოლიტიკური კლიმატის გამო, მუჰამედ ალი შაჰ ყაჯარი შეეცადა სპარსეთში შესვლას რუსეთიდან, რომელსაც მოუხდა ქვეყნის დატოვება

1909 წელს და თავი რუსეთს შეაფარა. მალევე პარლამენტმა დაამტკიცა შუსტერის ფინანსური უფლებამოსილებები და შუსტერი დაბრუნდა შეერთებულ შტატებში და დაწერა სპარსეთის საქმეებში რუსეთის და ბრიტანეთის შეურაცხყოფის შემაძრწუნებელი საბუთი, სახელწოდებით „სპარსეთის დარტყმა“. აშკარა იყო, რომ სპარსეთის მოსახლეობა იმსახურებდა ბევრად უკეთესს, რომ მათ სურდათ წარმატების მიღწევა, მაგრამ ესენი იყვნენ ბრიტანელები და რუსები, რომლებმაც გადაწყვიტეს, რომ არ მისცემოდა წარმატებას ეს ქვეყანა-აღნიშნავდა შუსტერი.

შუსტერმა თავის წიგნში შეაქო სუსტი განვითარებადი ერის თვითმხილველთა ფასდაუდებელი ანგარიში, რომელიც დიდი ბრიტანეთისა და რუსეთის ამბიციური იმპერიული ექსპანსიონიზმისკენ მიდიოდა. წიგნში ძირითადი თემაა ის სიმძიმე, რომლითაც იგი თავად მიმართავს ამოცანას, შექმნას სიცოცხლისუნარიანი ადმინისტრაციული აპარატურა, შეაგროვოს გადასახადები, ეს არ არის ნაციონალური მოძრაობის შექმნა, რომელსაც შეუძლია წინააღმდეგობა გაუწიოს იმპერიალიზმს. შუსტერის განთავისუფლება სპარსეთის ხაზინაში დაკავებული მისი პოზიციიდან, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიზანი იყო.

შუსტერის დახმარებით ირანი დამოუკიდებელი გახდა უცხოური სესხებისგან, რათა შეენარჩუნებინა ეკონომიკა. იმ პერიოდში (მეორე მსოფლიო ომამდე), ირანელი საზოგადოება შეერთებულ შტატებს უყურებდა როგორც ბრიტანული და რუსული ბატონობისგან განმათავისუფლებელს, ასევე ქვეყანას, რომელიც ირანს უფრო ააყვავებდა და გაამდიდრებდა.

ორი წლის განმავლობაში პოლიტოლოგიის სწავლების შემდეგ და შეერთებული შტატების სახელმწიფო დეპარტამენტის შედგენის ოფისში კიდევ სამი წლის განმავლობაში მუშაობის შემდეგ,შუსტერი გახდა საგარეო ვაჭრობის მრჩევლის მოვალეობის შემსრულებელი 1921-22 წლებში. როდესაც სპარსეთმა მოითხოვა, რომ ამერიკელი ფინანსური მრჩეველი გაეგზავნათ თეირანში, დოქტორ მილფაგი დაინიშნა, და მან და მისმა თანამშრომლებმა სპარსეთის

დედაქალაქში მიიწვიეს 1922 წლის ნოემბერში. მას სპარსეთის ხაზინა დაცარიელი დახვდა, ხოლო ადმინისტრაცია სრულ ქაოსში იმყოფებოდა.

როგორც ირანის ფინანსთა გენერალურმა ადმინისტრატორმა, მან დადებითი შედეგი მოუტანა ირანის ბიუჯეტს და ხელი შეუწყო მის დაბალანსებას და ასევე ირანის სამთავრობო წრეებში ამერიკული საქმის კიდევ უფრო გაძლიერებას. ირანის მთავრობის წარმომადგენლები კი მისი მადლიერნი იყვნენ.

დროებითი საკანონმდებლო უფლებამოსილების მინიჭების მიუხედავად, მილსპაგის რეფორმებმა ვერ შეძლო ირანის ეკონომიკის გაახალგაზრდავება, თუმცა მილსპაგმა მოახერხა რიგი რეფორმების განხორციელება, მათ შორის რეფორმა „ახალი საგადასახადო კანონის შესახებ“, რომელიც ირანის სარკინიგზო პროექტს ეხებოდა და მან ხელი შეუწყო პოლიტიკური დაპირისპირებების გარკვეულწილად აღმოფხვრას ირანში.

თავად მილსპაგი იყო მორგან შუსტერის მემკვიდრის მოვალეობის შემსრულებელი ირანის ეკონომიკის რესტრუქტურიზაციაში, 1925 წელს მილსპაგმა გამოსცა წიგნი ირანში, მისი დავალების შესახებ, "ამერიკული დავალება სპარსეთში". ირანის გაძარცვულ ეკონომიკაზე მსჯელობით, სადაც თანაგრძნობა გამოხატა ირანის მიმართ, მაგრამ გააკრიტიკა ირანულ ბიუროკრატია. ”სპარსეთის ამერიკული ამოცანა” ძალზე გავლენიანი იყო ირანის მიმართ ამერიკული პოლიტიკური აზრის ჩამოყალიბებაში. კომენტარები იმის შესახებ, რომ ირანი გვხვდება ამერიკული საგარეო პოლიტიკის ჟურნალებში, როგორებიცაა საგარეო საქმეთა და საგარეო პოლიტიკის ანგარიშები, ან წამყვანი ჟურნალებში, როგორიცაა ჟურნალი „თაიმი“, ხშირად ეყრდნობოდა მილსპაგის ანგარიშებს, როგორც მთავარ წყაროს.

1942 წელს მილსპაგი ხელმძღვანელობდა მორიგ სხვა ფინანსურ მისიას ირანში, ამჯერად იგი აშკარად იყო დაკავშირებული აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტთან. მის მისიას კიდევ ერთხელ უშლიდნენ ხელს ირანში არსებული შიდა პოლიტიკური დაპირისპირებებით, ირანის პოლიტიკური

ელიტის ინტერესთა დაცვით). მილსპაგის მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფი ფინანსური მისია კვლავ გახდა გაღიზიანების წყარო თეირანსა და ვაშინგტონს შორის და იგი უნდა დასრულებულიყო 1945 წელს.[4]

1.3. აშშ-ს როლის გააქტიურება ირანში ცივი ომის პერიოდში

პირველი მსოფლიო ომის დროს რეალური ხელისუფლება ირანში ბრიტანეთსა და რუსეთს ეკუთვნოდათ. შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიო ომის დასასრულისთვის ირანი კლასიკურ „არშემდგარ“ სახელმწიფოს წარმოადგენდა.

ომის დასრულების შემდეგ ევროპელებმა (უპირველესად ინგლისელებმა და ბოლშევიკურმა რუსეთმა, რომელიც აქტიური კოლონიზატორული პოლიტიკის გატარებას ამჯერად „შენიღბული“-საბჭოების ფორმით ცდილობდა) კვლავ გამოავლინეს დიდი დაინტერესება ირანით.

უცხო ჯარების ყოფნა ქვეყანაში აკნინებდა ცენტრალური ხელისუფლების ძალას და ხელს უწყობდა ტრაიბალიზმის განახლებული ტალღის გაძლიერებას, ქვეყანაში საერთო არეულობა სუფევდა. იძალეს ცენტრიდანულმა ძალებმა. ამასთან ერთად, ომის შემდგომ პირველ წლებში აზრის გამოთქმისათვის შედარებით თავისუფალი გარემო იყო შექმნილი. დაიწყო ახალი ჟურნალების გამოცემა, ამ ჟურნალებში ისევ წინა პლანზე იყო წამოწეული კონსტიტუციური რევოლუციის იდეები და უცხოელთა სამხედრო ინტერვენციების შემდეგ ეროვნული სუვერენიტეტის მოთხოვნა. ევროპაში კი, უპირველესად ბერლინში, ომის წლებში ნაციონალისტმა ინტელექტუალებმა შექმნეს პოლიტიკური წრეები, რომელთა პროგრამები ქვეყნის მოდერნიზებას ითვალისწინებდა. სწორედ ბერლინში დაიწყო ომის დროს ჟურნალ „ქავეს“ გამოცემა, რომელიც

[4] The strangling of Persia;' a record of European diplomacy and oriental intrigue“ : Shuster, William Morgan, (1877) pp. 310-313

კონსტიტუციური რევოლუციის აქტიურმა მონაწილემ ჰასან თაყიზადემ განაახლა 1920 წელს.

დაიწყო პოლიტიკური გააქტიურება სამღვდელოებამაც, 20-იან წლებში გამოჩნდა რამდენიმე პოლიტიკური საზოგადოება და დაჯგუფება, რომელთა შექმნის ინიციატორებიც იყვნენ სასულიერო პირები. 1919წელს ცნობილმა მოჯთაჰედმა ხარეგანიმ დაარსა ე.წ. „ისლამის კავშირი“, რომლის მიზანსაც შეადგენდა ინგლისელ კოლონიზატორთა განდევნა და შარიათზე დაფუძნებული „მუსლიმური წესის მმართველობის აღდგენა-იმგვარის, როგორიც არსებობდა მოციქულ მუჰამადის დროს’. „ისლამის კავშირს“ მხარს უჭერდა სამღვდელოების ტრადიციული მოკავშირე „ბაზრის ხალხი“, თუმცა კავშირი მხოლოდ საკუთარი პოზიციის დეკლარირებას ახდენდა და პრაქტიკული მოღვაწეობის თვალსაზრისით, რეალურად არც არაფერი განუხორციელებია.

1918-21 წლებში, ბრიტანეთმა, რომელსაც მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი დაეცვა საკუთარი სანავთობო ინტერესები და შეეკავებინა ახალი ბოლშევიკური საფრთხე, კიდევ უფრო გაზარდა თავისი ისედაც მნიშვნელოვანი როლი ირანის საქმეებში.

ბრიტანული სუბსიდიები თეირანში მთავრობას არსებობის საშუალებას უნარჩუნებდა, ბრიტანელი სამხედრო და ადმინისტრაციული მრჩევლები კი ცდილობდნენ იმის რეორგანიზებას, რაც დარჩა ირანული არმიიდან; ასევე პოლიტიკური ფრაქციების ბრიტანეთის ინტერესების შესაბამისად მანიპულირებას.

ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი კერზონი გახდა 1919 წლის ინგლისურ-სპარსული შეთანხების ინიციატორი. ირანულ მხარეს კი პრობრიტანულად განწყობილი პრემიერი ვოსუყ ად-დოულე წარმოადგენდა. ამ ხელშეკრულებით ბრიტანეთი აღიარებდა სპარსეთის დამოუკიდებლობასა და ტერიტორიულ მთლიანობას, მაგრამ ასევე გათვალისწინებული იყო ბრიტანელები სამხედრო და სამოქალაქო მრჩევლების დანიშვნა, თანამშრომლობა სატრანსპორტო ქსელის განვითარებისთვის და 2მლნ გირვანქა

სტერლინგის სესხება. ეს შეთანხმება ამყარებდა ბრიტანეთის დომინირებას სპარსეთში და მას მძაფრი კრიტიკა მოჰყვა შეერთებული შტატების მხრიდან. სესხის გაცემა ქვეყანაში განსაკუთრებული უფლებების მიღებას ითვალისწინებდა. მოსახლეობა უკიდურესად უკმაყოფილოდ იყო განწყობილი ხელისუფლების მიმართ, რომელმაც ბრიტანეთს ამ დონის პრივილეგიები მიანიჭა. მრავალ ქალაქში დემონსტრაციები დაიწყო, შექმნილ ვითარებაში მეჯლისმა უარი თქვა ხელშეკრულების რატიფიკაციაზე.

რეზა შაჰის ამბიციურ პროგრამების განხორციელება დიდ დანახარჯებს მოითხოვდა. ირანის ახალი მონარქი კი გაცილებით უფრო ეფექტურად კრეფდა გადასახადებს, ვიდრე ყაჯარები-საიმპორტო ტარიფების გაზრდით, არაპირდაპირი გადასახადების შემოღებით ისეთ სამომხმარებლო საქონელზე, როგორიცაა ჩაი, შაქარი თუ თამბაქო, რამაც უპირველესად ღარიბ ფენებს მიაყენა დიდი დარტყმა. მოსახლეობას ასევე დაეკისრა საშემოსავლო გადასახადის გადახდა, რომლითაც ძირითადად ხელფასები იბეგრებოდა. სახელმწიფო შემოსავლების დიდ ნაწილს ის ქვეყნის შიდა სატრანსპორტო სისტემის გასაუმჯობესებლად ხარჯავდა. ამგვარი ქმედების მიზანი იყო როგორც საშინაო ვაჭრობისთვის ხელშეწყობა, ისე არმიისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა დაშორებული რეგიონების კონტროლისათვის.

თურქეთის მსგავსად, „დიდი დეპრესიის“ წლებმა შეაჩერა ირანული სახელმწიფოს მრავალი ინდუსტრიული პროექტი, რომლებიც მოითხოვდა სამრეწველო საწარმოების აშენების პირდაპირი გზით დაფინანსებას, დაბალპროცენტიანი სესხის გაცემას ადგილობრივი მრეწველობისთვის და ა.შ. მიუხედავად იმისა, რომ ეტატიზმის ირანული ვერსია გამოიხატა არაერთი ინდუსტრიული საწარმოს შექმნით, როგორიცაა საფეიქრო ფაბრიკები, შაქრის გადამამუშავებული საწარმოები და ა.შ.

საქალაქო ცენტრები რეზა შაჰის დროს მნიშვნელოვნად შეიცვალა, მაგრამ ცვლილებები არ შეეხო სასოფლო რეგიონებს. ეს არ იყო ზოგადად სოფლის მეურნეობისთვის ყურადღების არმიქცევა, არამედ მიწისმფლობელების

ძალაუფლების ზრდისათვის ხელშეწყობა, რაც გლეხების ცხოვრების გაუარესებას იწვევდა. რეჟიმმა გაატარა ისეთი ღონისძიებები, რომლითაც მიწისმფლობელებს საშუალება მისცა კიდევ უფრო გაეზარდათ თავიანთი სამფლობელოები და ამის შემდეგ, 30იანი წლების შუა ხანებში 95-დან 98%-მდე სოფლის მოსახლეობას საკუთარი მიწა არ გააჩნდა.

ნაწილობრივ, ეს განპირობებული იყო შაჰის სურვილით გამხდარიყო მიწისმფლობელი არისტოკრატიის წევრი. მიუხედავად იმისა, რომ მან დიდი სისასტიკე გამოიჩინა ამ ფენის წარმომადგენელი ზოგიერთი ოჯახის მიმართ, ბევრ მათგანს, პირიქით, ხელსაყრელი გარემო შეუქმნა. დანიშნა სამთავრობო პოსტებზე და „დაასაჩუქრა“ მეჯლისში დეპუტატის ადგილით.

კონფისკაციებისა და პირდაპირი მიტაცების გზით, კაზაკთა ბრიგადის ყოფილი ოფიცერი ყველაზე მსხვილ მიწისმფლობელად იქცა ქვეყანაში. მმართველობის მიწურულს მის საბანკო ანგარიშებზე 3მლნ გირვანქა სტერლინგი ირიცხებოდა, მისი კუთვნილი მიწების საერთო ფართობი კი 3მლნ აკრს უტოლდებოდა. ის ასევე ცდილობდა დაემყარებინა ნათესაური კავშირები მიწისმფლობელ არისტოკრატიასთან. 214 ზოგადად, რეზა შაჰის მცდელობა ქვეყანა გამოეყვანა ყაჯარების მიერ შექმნილი ეკონომიკური ქაოსიდან, წარმატებული გამოდგა. ამასთან კი არსებობდა ერთი უცხოური ძალა, რომლის დაქვემდებარებაც შაჰმა ვერ მოახერხა. ეს იყო ინგლისურ-ირანული სანავთობო კომპანია, რომელიც ფუნქციონირებდა, როგორც ვირტუალური სახელმწიფო სახელმწიფოს შიგნით სპარსეთის ყურისპირა ხუზესთანის პროვინციაში. კომპანიის ზეგავლენას ისიც აძლიერებდა, რომ ის იყო უდიდესი სამრეწველო საწარმო ქვეყანაში, რომელშიც ყველაზე მეტი ადამიანი იყო დასაქმებული. ირანული მხარის უკმაყოფილებს მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ ირანს კონტროლის არანაირი მექანიზმი არ ჰქონდა მოპოვებული ნავთობის რაოდენობაზე. [5]

[5] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ. გვ. 200-203

პირველი მსოფლიო ომის დროს შედარებით ნაკლები ყურადღება ექცეოდა ირანს. თუმცა, დაპირისპირებული მხარეები აქაც აქტიურობდნენ. ახლო აღმოსავლეთში ომის გაჩაღების დროისათვის ირანში დაგროვილი იყო აურაცხელი ფინანსური და ეკონომიკური პრობლემები, რასაც თან ერთვოდა ქიშპი ბრიტანეთსა და რუსეთს შორის. სპარსეთის ახალი სუვერენი, აჰმად შაჰი მონარქად ეკურთხა 1914 წლის 21 ივლისს, 10 დღის შემდეგ კი ევროპაში ომი გაჩაღდა. ნოემბერში შაჰმა ირანის სრული ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა. როდესაც ოსმალები ნოემბერში ომში ჩაებნენ, მათი მხრიდან გაკეთდა განცხადება, რომ მათ სურდათ პატივი ეცათ ირანის ნეიტრალიტეტისთვის, მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო, სანამ რუსული ჯარები რჩებოდნენ მეზობელ ირანის აზერბაიჯანში. როდესაც ირანმა რუსეთს ჯარების გაყვანის თხოვნით მიმართა, პასუხად მიიღო; რუსეთი მოითხოვდა ოსმალებისგან გარანტიებს, რომ ისინი შეტევას არ წამოიწყებდნენ. ასეთი გარანტიები არ ყოფილა გაცემული. ოსმალეთიდან ქურთები შეიჭრნენ ქვეყანაში და რუსეთმა კიდევ უფრო მეტი ცოცხალი ძალა გადაისროლა ჩრდილოეთ ირანში. ამ ვითარებაში, 1914 წლის 4 იანვარს მუშაობა დაიწყო მესამე მეჯლისმა, მაგრამ უკვე დიდი ხანია, რაც ირანი ვეღარ აკონტროლებდა საკუთარ საშინაო საქმეებს.

ირანი სრულ ანარქიაში იყო ჩაფლული, მრავალი ირანელი ძლიერი და დამოუკიდებელი ხელისუფლების შექმნის მოსურნე იყო. ომის პირობებში გაძლიერდა ნაციონალისტთა გავლენაც, თუმცა ერთიანი ნაციონალური არმიის არარსებობას ემატებოდა ირანული საზოგადოების ეთნიკური და ტომობრივი მრავალფეროვნება. ეთნიკური სოლიდარობის პრიორიტეტი ნაციონალურ გრძნობებზე უცხო სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევდა გაეთიშათ ძალები და ამ თუ იმ ჯგუფის სამხედრო ძალა საკუთარი მიზნებისთვის გამოეყენებინათ. [6]

[6] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ. გვ.172-175

თავი II. ირანის რესპუბლიკის აქტიური საგარეო პოლიტიკური კურსი ისლამურ რევოლუციამდე

ირანისა და აშშ-ს ურთიერთობები უფრო მეტად გაუმჯობესდა გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან. აშშ-თვის ირანი წარმოადგენდა ერთ-ერთ სერიოზულ დასაყრდენს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში და შესაბამისად ირანისათვის აშშ მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პარტნიორი იყო. აშშ-თვის ირანი წარმოადგენდა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში „სტაბილურობის კუნძულს“, „ყურის ჟანდარმს“, რაც მეტყველებს აშშ-სა და ირანის ურთიერთობების მნიშვნელობაზე ერთმანეთისათვის.

2.1.ირანის საგარეო პოლიტიკური ინტერესები რეგიონსა და მსოფლიოში

ირანის რესპუბლიკაში ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებაში მთავარი როლი შეასრულა ამერიკელმა არტურ ს. მილსპომ, რომელიც სახელმწიფოს ფინანსების მოწესრიგებისთვის მოიწვიეს. ის იყო აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის ყოფილი ეკონომიკური მრჩეველი. განსხვავებით პირველი მსოფლიო ომამდელი მორგან შუსტერის მისიისა, მილსპოს ჰქონდა იმის ძალა და საშუალება, რომ ემოქმედა მტკიცედ და უკომპრომისოდ. სწორედ მან შეცვალა საგადასახადო სტრუქტურა და უზომოდ გაზარდა გადასახადებისგან მიღებული შემოსავლები.

ინფრასტრუქტურის განვითარებისთვის პრიორიტეტული მნიშვნელობა მიენიჭა ტრანსირანული სარკინიგზო მაგისტრალის გაყვანას. შაჰმა ამ პროექტის განსახორციელებლად გერმანელი ინჟინრები დაიქირავა. 1938 წელს დასრულდა ამ სარკინიგზო ხაზის მშენებლობა, რომელმაც კასპიისპირეთი-ბანდარშაჰიდან თეირანის გზით დააკავშირა სპარსეთის ყურეს-ბანდარშაფურს. ამ მეტად ძვირადღირებული რკინიგზის აგება კი დაფინანსდა უცხოური სესხების გარეშე. 1400კმ-იანი სარკინიგზო ხაზისთვის საჭირო გახდა 224 გვირაბის გაჭრა.

რკინიგზის უმაღლესი წერტილი კი ზღვის დონიდან 2700 მეტრზე იყო. რკინიგზის გაყვანას ყოველგვარი ენთუზიაზმის გარეშე შეხვდნენ რუსები და ბრიტანელები. მათი თვალთახედვიდან, ის „არსაიდან“ იწყებოდა და „არსაიდან“ მთავრდებოდა, რამდენადაც არ აღწევდა რუსეთის, ერაყის, ინდოეთისა და თურქეთის საზღვრებს. მაგრამ ირანელთა შეხედულებით,ეს რკინიგზა აერთიანებდა ჩრდილოეთ ნაყოფიერ პროვინციებს სამხრეთიდან მომთაბარეთა ტერიტორიების გავლით და ამგვარად, საქმეს უადვილებდა შაჰის შეიარაღებულ ძალებს გადაადგილების პროცესში. რკინიგზა ასევე მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკური განვითარებისთვის, რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ რკინიგზა არ აკავშირებდა ირანს თავის მეზობელთან, ესეც პოზიტიურად იყო აღქმული, ვინაიდან ამცირებდა უცხოური ინტერვენციის შანსებს.

1933 წლის ინგლისურ-სპარსულ სანავთობო კომპანიასთან ახალი კონცესიის გაფორმებამდეც კი ირანულ-ბრიტანულ ურთიერთობებზე პოზიტიური ზეგავლენა მოახდინა 1928 წელს დადებულმა ხელშეკრულებამ. ბრიტანულ საიმპერიო ავიახაზებს ირანის სივრცის გამოყენების უფლება მიეცათ. ბრიტანეთმა აღიარა კაპიტულაციების რეჟიმის დასასრული, ხოლო ირანის მთავრობამ იტვირთა ნავთობსადენების დაცვის ფუნქცია. ირანმა ასევე ცნო ბრიტანეთის მმართველობა ერაყში. ამასთან ერთად, ბრიტანეთი ინარჩუნებდა საშუალებებს პირდაპირი კონტაქტები ჰქონოდა ისეთ ტომებთან, როგორებიც იყო ბახთიარები და ყაშყაელები.

ბაჰრეინზე ირანის პრეტენზიების გარდა, განხილულ იქნა ყველა სხვა საკითხი და ანტიბრიტანული განწყობები მნიშვნელოვნად შემცირდა. თუმცა, ამგვარი განწყობების გაღვივება მეტად მარტივად შეიძლებოდა, ვინაიდან „ბრიტანელი ლომისათვის კუდის მოქაჩვა ირანელი ნაციონალისტებისთვის სპორტული ჟინის აღმძვრელი იყო“. 20-იანი წლების მანძილზე ბრიტანეთი ირანის მთავარი სავაჭრო პარტნიორი იყო, თუმცა შემდეგ გაიზარდა საბჭოთა კავშრისა და გერმანიის მნიშვნელობა.

რეზა შაჰის ურთიერთობები საბჭოელებთან გაცილებით უფრო რთულად წარიმართა, პირველ რიგში იმის გამო, რომ ორ ქვეყანას შორის არსებობდა საკმაოდ გრძელი საზღვარი. 1921 წლის 26 თებერვლის ხელშეკრულებით, ირანს საშუალება მიეცა დაებრუნებინა გილანის პროვინცია. მაგრამ ასევე ჩაიწერა პუნქტი, რომ სამხრეთ საზღვრებზე საფრთხის შექმნის შემთხვევაში, საბჭოთა კავშირს ირანის ჩრდილოეთში ჯარების შეყვანის უფლება ჰქონდა. საბჭოთა კავშირმა ფორმალურად უარი თქვა რუსეთის ყველა მანამდელ კონცესიაზე ირანში. თუმცა შეინარჩუნა უფლება, მოეხდინა ირანის ტერიტორიაზე ინტერვენცია, თუ მას გამოიყენებდა საბჭოთა კავშირთან დაპირისპირებული მესამე ძალა. გარდა ამისა, ამ ხელშეკრულების, მესამე პუნქტის მიხედვით, „ირანის ხელისუფლება თანხომას განაცხადებდა სოციალისტური იდეების გავრცელებასა და პროფკავშირების შექმნაზე იმ პირობით, თუ ეს არ იქნებოდა მტრული განზრახვის მატარებელი სახელმწიფოს მიმართ“.

ირანული მხარე დაჟინებით მოითხოვდა ამ პუნქტის ამოღებას, თუმცა საბჭოელების ზეწოლის შედეგად, ეს პუნქტი მაინც დარჩა ხელშეკრულებაში. ის, რომ ყოველნაირ პროპაგანდისტულ საქმიანობაზე, რაც შეიძლებოდა ირანის საშინაო საქმეებში ჩარევად ჩათვლილიყო, მკაცრი კონტროლი იყო დაწესებული, ხელშეკრულების ამ პუნქტის ამოქმედებას შეუძლებლად აქცევდა.

20-30-იან წლებში საბჭოელებმა არაერთხელ გამოთქვეს პროტესტი ჩრდილოეთ ირანში უცხო ქვეყნებისათვის ნავთობის კონცესიების გამო. ჩრდილოეთ ირანის ექსპორტის ძირითადი ნაწილი საბჭოთა კავშირში შედიოდა, რომელსაც შეეძლო და ამას ხშირად აკეთებდა, დიდი ზეწოლა განეხორციელებინა ირანული საქონლისათვის საზღვრის ჩაკეტვით. შაჰმა კანონგარეშედ გამოაცხადა კომუნისტური პარტია და საგარეო ვაჭრობა მთავრობის კონტროლს დაუქვემდებარა. ამ ღონისძიებამ და ასევე გერმანიის დაბრუნებამ ირანის სცენაზე ხელისუფლების სათავეში ჰიტლერის მოსვლის შემდეგ, ირანს გარკვეული თავისუფლება მიანიჭა ჩრდილოეთიდან საბჭოთა კოლოსის ეკონომიკური დომინირებისაგან.

ამგვარად, სამხრეთიდან ბრიტანეთსა და ჩრდილოეთიდან საბჭოთა კავშირს შორის მოქცეული ირანი გერმანიისაკენ შემოტრიალდა. ქვეყანაში დიდი რაოდენობით ჩამოვიდნენ გერმანელი ტექნიკოსები, სხვადასხვა სამინისტოების მრჩევლები. 1935 წელს ირან-გერმანიის ახალი ხელშეკრულება გაფორმდა და ვაჭრობამ ორ ქვეყანას შორის გიგანტური 6ახტომი გააკეთა. 1939 წლისათვის ირანის საგარეო ვაჭრობის 40% გერმანიაზე მოდიოდა. ირანული სკოლები ქირაობდნენ გერმანელ პროფესორებს, მრავალი ირანელი კი გერმანულ უნივერსიტეტებში სწავლობდა. გერმანული ზეგავლენა ირანულ არქიტექტურაშიც კი იგრძნობა.

რეზა შაჰი გერმანულ დახმარებას ირანის უცხოური საქონლის იმპორტზე დამოკიდებულების შესამცირებლად იყენებდა. მაგალითისათვის ქვეყანა დიდად იყო დამოკიდებული საბჭოთა კავშირიდან ბამბის ნაწარმის ექსპორტზე, რის შესამცირებლადაც რეზა შაჰმა გერმანელთა დახმარებით თეირანის მახლობლად ააგო მთელი რიგი საფეიქრო საწარმოები.

რეზა შაჰის კავშირმა გერმანიასთან მეორე მსოფლიო ომის დროს მისი დამხობა გამოიწვია, ვინაიდან იგი უარს აცხადებდა მოკავშირეთა მოთხოვნაზე ქვეყნიდან გაეძევებინა გერმანელი მრჩევლები. არსებობდა გარკვეული ალიანსიც გერმანიასთან, რომელიც განპირობებული იყო, როგორც „არიულობის“ ორმხრივი დეკლარირებით, ისე რუსეთისა და ინგლისის ეკონომიკურ-პოლიტიკური ზეწოლის განეიტრალების სურვილით. ასევე არ შეიძლება ლაპარაკი გარკვეული სახის სამხედრო ან პოლიტიკური ალიანსის შესახებ ირანსა და გერმანიას შორის, ვინაიდან აშკარად ჩანს, რომ ირანს ნეიტრალური პოზიციის შენარჩუნება დაპირისპირებულ მხარეებს შორის.[7]

[7] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ213-216

2.2. მოჰამად მოსადეყი-ირანის ნავთობის ნაციონალიზაცია და ირანში აშშ-ს ეკონომიკური დ აპოლიტიკური უპრეცენდენტო გავლენა

პერიოდი რეზა შაჰის გადადგომიდან 1953 წლის სახელმწიფო გადატრიალების ჩათვლით ირანში უაღრესად აქტიური პოლიტიკური ცხოვრების ხანაა. ასპარეზზე გამოდიან სრულიად სხვადასხვა მიმართულებისა და მიზნების მქონე პოლიტიკური ძალები. კვლავ დღის წესრიგში დგება კონსტიტუციური რევოლუციის ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეების განხორციელება.

განსაკუთრებით გაიზარდა ნაციონალისტების როლი, რომელთაც სათავეში დოქტორი მოსადეყი ედგა და რომლის დემოკრატიის ელემენტებით უხვად გაჯერებულმა ნაციონალიზმმა ფართო დასაყრდენი მოიპოვა მოსახლეობაში.

ირანული ნაციონალიზმი უაღრესად კომპლექსური და მრავალშრიანი მოვლენაა. შეიძლება საუბარი სრულიად სხვადასხვა ტიპის ირანულ ნაციონალიზმზე-ეთნიკურის, ტერიტორიულის, ლინგვისტურის და რელიგიურის ჩათვლით. მოსადეყის ნაციონალიზმს საფუძველი მე-19 საუკუნიდან ეყრება.

მე-19 საუკუნეში საერო ინტელექტუალი ირანელებისთის დიდი მნიშვნელობა შეიძინა სპარსულის ინდოირანული ენების ოჯახისადმი კუთვნილების ფაქტმა. მრავალი ევროპელის თვალთახედვიდან ენდოევროპული ენების დომინირება რასობრივი უპირატესობის გამოხატულება იყო-ამ იდეას ნაციონალისტები იყენებდნენ იქ, სადაც ეს ენები დომინირებდა.

ნაციონალიზმი და ირანის წარსულის (ისლამამდელის) აპოლოგია გახდა ფაჰლავიანთა დინასტიის იდეოლოგიის ქვაკუთხედიც. 1921 წლიდან სწორედ ნაციონალიზმი დომინირებდა ირანის კულტურასა და პოლიტიკაში, მაგრამ ფაჰლავიანთა ნაციონალიზმი მკვეთრად განსხვავდებოდა მოსადეყის ნაციონალიზმისგან, რომლის ძირითად მახასიათებლებსა და გამოვლინებებზე

უფრო ქვემოთ იქნება საუბარი. მაგრამ აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ, იმას რომ რეზა შაჰისგან განსხვავებით, მოსადეყი გამოხატავდა ნაციონალიზმს, რომლის საფუძველსაც უცხოელთაგან ირანის დაცვა წარმოადგენდა; მიმართული იყო ირანის ყველაზე ძვირფასი რესურსის-ნავთობის, უცხოელთა მიერ კონტროლის წინააღმდეგ და შესაბამისად ავთენტურად ირანული იყო, ეხებოდა ირანულობის ერთ-ერთ ყველაზე მყარ სიმბოლოს; ნაციის ტერიტორიას და მის რესურსებს. დღევანდელი ირანულ ისტორიოგრაფიაში, მიუხედავად მოსადეყის მრწამსის შეუთავსებლობისა ირანის ისლამური რესპუბლიკის ოფიციალურ იდეოლოგიასთან, ფართოდაა გაზიარებული თვალსაზრისი, რომ „მოსადეყის მიერ ირანის დამოუკიდებლობის დაცვამ... მისმა ქარიზმამ და დამხობამ ამერიკელებისა და ბრიტანელების საშუალებით, იგი ეროვნულ გმირად აქცია“

მოსადეყი ცნობილი იყო საგარეო ეკონომიკური კონცესიებისადმი უპირობო დაპირისპირებით, ასევე სამართლიანი მთავროვის შექმნისა და შაჰის კონსტიტუციისადმი დამორჩილების მოთხოვნებით. ოპოზიციის მცდელობების მიუხედავად, ახალ მეჯლისში მონარქისტები მაინც უმრავლესობას შეადგენდნენ. თუმცა მოსადეყმა და მცირე, მაგრამ უაღრესად აქტიურმა „ეროვნულ ფრონტის“ ჯგუფმა მოახერხა თავდაცვით პოზიციებზე გადაეყვანა შაჰი. ისინი იბრძოდნენ 1933წლის ინგლისურ-ირანული სანავთობო კომპანიის ხელშეკრულების წინააღმდეგ და დაიწყეს კონცესიის დასრულებისა და მისი ნაციონალიზაციის მოთხოვნის გამოხატვა. ამ იდეას თითქმის მთელ ირანში დადებითი გამოხმაურება მოჰყვა. მას მხარს უჭერდნენ როგორც რელიგიური ჯგუფები, ისე თუდე. ამან კი „ეროვნულ ფრონტს“ საშუალება მისცა მეჯლისში რაოდენობრივი სიმცირის კომპენსირება მოეხდინა ქუჩის მხარდაჭერით.

აღსანიშნავია, რომ გადაწყვეტილება დიდი ბრიტანეთისთვის მინიჭებულიი სანავთობო კონცესიის გადასინჯვის შესახებ ირანის პარლამენტმა ჯერ კიდევ 1917 წელს მიიღო, რომლის თანახმადაც მომდევო წლებში უნდა განხორციელებულიყო ამ კონცესიის პირობების შეცვლა ირანის ინტერესების გათვალისწინებით. ამდენად, გარკვეული ნიადაგი ამ თვალსაზრისით მოსადეყის ხელისუფლების სათავეში მოსვლამდე იყო შექმნილი.

სწორედ 1947 წელს ირანის მთავრობამ კომპანიას წარუდგინა 25 პუნქტიანი მემორანდუმი, რომლითაც ითხოვდა ნავთობის კონცესიის პირობების გადახდვას და მის შეცვლას ირანის სასარგებლოდ, რომ მას შესაფერისი წილი მიეღო საკუთარი ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციისგან, თავდაპირველად ეს მხოლოდ 281 რიგით კომერციულ უთანხმოებად ჩანდა, მაგრამ მალე გადაიქცა მძლავრ იარაღად ირანელ ნაციონალისტთა ხელში. მაგრამ შექმნილ ვითარებაში შაჰს არ შეეძლო ინიციატივის ნაციონალისტებისთვის დათმობა და მისი პასუხი გახდა გენერალ ალი რაზმარას, რომელიც ცნობილი იყო თავისი სიხისტით, პრემიერად დანიშვნა. რაზმარა არ სარგებლობდა პოპულარობით და ბრიტანელთა მიმართ კეთილგანწყობით გამოირჩეოდა.

იგი შეეცადა გადმოებირებინა მემრცხენეები და დაეშინებინა „ეროვნულ ფრონტსა“ და მეჯლისში ბურჟუაზიული ელემენტების საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობების გაუმჯობესებით, მიწების გლეხებისათვის დანაწილების კანონის შექმნით და პროვინციებში არჩეული ორგანოების უფლებების გაზრდით. რაც უფრო შორს მიდიოდა ის ამ მიმართულებით, მით უფრო დაჟინებული ხდებოდა „ეროვნული ფრონტისა’ და მისი მომხრეების მოთხოვნა წამოეწყოთ მოლაპარაკებები ნავთობის, როგორც სახელმწიფოსთვის უმნიშვნელოვანესი საკითხის შესახებ. შაჰის მთავრობა ცდილობდა კომპანიასთან მოლაპარაკებების გზით მიეღწია კომპრომისისთვის, რაც ითვალისწინებდა შემოსავლების თანაბარ გაყოფას, მაგრამ კომპანია თავს იკავებდა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისაგან.

რაზმარას სურვილი ნავთობის საკითხზე უფრო რეალისტური გადაწყვეტილება გამოენახა, მიუხედავად მისი პოლიტიკის სხვა ასპექტებისა, მას აქცევდა შაჰისა ბრიტანელების მარიონეტად. 1951 წლის 19 თებერვალს, მეჯლისის სპეციალურმა კომიტეტმა, რომელსაც სათავეში მოსადეყი ედგა, მოითხოვა სანავთობო კომპანიის სრული ნაციონალიზაცია. რაზმარამ უარყო ეს მოთხოვნა. სულ მალე კი, 7 მარტს, რაზმარა „ფედაიან-ე ესლამის“ ერთ-ერთმა წევრმა მოკლა თეირანის მეჩეთში.

რაზმარას მკვლელობის შემდეგ შექმნილმა ქაოსმა, რასაც ემატებოდა თუდეს მიერ ორგანიზებული მასობრივი დემონსტრაციები ყველაზე დიდ ქალაქებში, შეუძლებელი გახადა სანავთობო კონცესიის გაუქმების კანონისადმი წინააღმდეგობის გაწევა.. დადგენილება კომპანიის ნაციონალიზაციის შესახებ მეჯლისმა 15 მარტს და რამდენიმე დღეში სენატმაც მიიღო.

რაზმარას შემცვლელ ჰოსეინ ალას კი არ შესწევდა უნარი გაეკონტროლებინა მეჯლისი და ის გადადგა. დადიოდა ხმები, რომ შაჰი და ბრიტანელები აპირებდნენ პრემიერ-მინისტრად სეიედ ზია თაბათაბაის დანიშვნას, თუმცა ხმები ხმებად დარჩა, მეჯლისის ერთ-ერთმა კონსერვატორმა წევრმა ჯამალ ემამიმ, ნახევრად სერიოზუულად წამოაყენა წინადადება, რომ რამდენადაც კანონის მიღებაზე პასუხისმგებელი მოსადეყი იყო, სწორედ მას უნდა დაკისრებოდა მისი განხორციელებაც და შესაბამისად, დანიშნულიყო პრემიერ-მინისტრად.

ემამი აშკარად თვლიდა, რომ მოსადეყი ქრონიკული ობსტრუქციონისტი იყო, რომელსაც შეეძლო მხოლოდ კრიტიკა და ვერასოდეს ვერაფერზე ვერ აიღებდა პასუხისმგებლობას. მისდა გასაკვირად კი, მოსადეყი დათანხმდა ამ შემოთავაზებაზე და მეჯლისმაც სწრაფად მოითხოვა, რომ შაჰს ის პრემიერად დაენიშნა. შაჰს დათანხმების გარდა, შექმნილ ვითარებაში სხვა გზა არ დარჩენოდა. მან მოსადეყის დანიშვნას ხელი 29 აპრილს, ხოლო სანავთობო კომპანიის ნაციონალიზაციის დადგენილებას 2 მაისს მოაწერა.

პრემიერ მოსადეყს კარგად ესმოდა, რომ ამგვარი რადიკალური ნაბიჯი-ნავთობის მრეწველობის ნაციონალიზაცია, სიძნელეებს წარმოქმნიდა ირანის ეკონომიკისათვის და მისი ბრძოლაც ინგლისელებთან დავითისა და გოლიათის ბრძოლას წააგავდა. მაგრამ სრულყოფილი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში ამგვარი ნაბიჯის გადადგმას იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. 1951წლის ივნისში მან განაცხადა: „ნავთობის ნაციონალიზაციის მორალური ასპექტი გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი ეკონომიკური ასპექტი“.[8]

[8] ჭიპაშვილი გ. „ირანის სახელმწიფო წყობილება“, თბილისი 1989 წ გვ. 149

ამასთანავე, მისი ამგვარი პოლიტიკა არ იყო მოკლებული პრაგმატულობას. პრემიერობისას მოსადეყის პოლიტიკურ პლატფორმას წარმოადგენდა „ნეგატიური გატანასწორება“, რომელიც ამ შემთხვევაში შემდეგი სახის იყო: თუკი რუსებსა და ბრიტანელებს არ შეუძლიათ გაითვალისწინონ ირანის ინტერესები, მაშინ მივმართავთ მესამე ძალას. მოგვიანებით „ნეგატიური გათანასწორების“ პოლიტიკა და მოსადეყის მსოფლმხედველობა უაღრესად პოპულარული გახდა მესამე სამყაროს ქვეყნებში და შესაძლოა ეს იყო მიუმხრობლობის მოძრაობის დასაწყისი“.

ამდენად, რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა ჟღერდეს დღევანდელი გადასახედიდან, მოსადეყს ყველაზე მეტად სწორედ ამერიკელების დახმარების იმედი ჰქონდა. ნაციონალიზაციის შემდეგ მოსადეყი და მისი მიმდევრები თვლიდნენ, რომ შტატები ნეიტრალურ მხარედ დარჩებოდა, მისცემდა ირანს სესხებს და შეისყიდიდა მისგან ნავთობს.

შექმნილ ვითარებში, მოსადეყი უფრო მეტად ხდებოდა თუდეზე დამოკიდებული, რომელსაც შეეძლო მისი პოლიტიკისათვის მხარდაჭერა ქუჩის დემონსტრაციების ორგანიზებით. თუდე ამას მხოლოდ ტაქტიკური მიზეზებით აკეთებდა და არა მოსადეყის გაზიარების საფუძველზე. მათი მოსადეყის გვერდში დგომა კი კიდევ უფრო აღიზიანებდა კონსერვატორებს. მოსადეყის მიერ სამხედრო ბიუჯეტის შემცირებამ, ოფიცერთა კორპუსში ჩატარებულმა წმენდამ და მისმა მცდელობამ დაესუსტებინა არმია, ასევე გამოიწვია სამხედროების შაჰის მხარეზე დადგომა, მონარქისტმა ოფიცრებმა დაიწყეს გეგმების შემუშავება მოსადეყის დასუსტებისა და „ეროვნული ფრონტის“ დანაწევრებისათვის.[9]

ნავთობის ნაციონალიზაციის გამო გამოწვეულ კრიზისში მოსადეყს ორი გამოსავალის იმედი ჰქონდა, რომელთაგან არც ერთი არ გამართლდა. ის იმედოვნებდა ირანული ნავთობის გაყიდვას, მიუხედავად ბრიტანელების წინააღმდეგობისა და შეერთებული შტატების მხარდაჭერას. საკუთრივ

[9] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ. 279-287

ნაციონალიზაციის საკითხთან დაკავშირებით, აშშ-ს ადმინისტრაცია თავდაპირველად იმედოვნებდა რაციონალური გამოსავლის მოძიებას მოკავშირე ბრიტანეთთან დაპირისპირების გარეშე. ცივი ომის კონტექსტში ვაშინგტონის მიზანი იყო წესრიგის შენარჩუნება ირანში, თუდეს ხელისუფლების გარეთ დატოვება და საბჭოელებისათვის მიზეზის არმიცემა ინტერვენციისათვის. მოსადეყის უკომპრომისებამ კი, რომელსაც თან ერთვოდა მისი პოლიტიკის მარცხნივ გადახრა და თუდეს როლის გაზრდა, შეარყია იმის რწმენა, რომ მოსადეყს შესწევდა ძალა ემსახურა ამ ინტერესებისათვის. საკუთრივ მოსადეყმაც დაადასტურა ამგვარი შთაბეჭდილებების სისწორე, როდესაც ის შეეცადა 1953 წლის მაისში კომუნისტური საფრთხის გამოყენებას ამერიკული დახმარების მიღების გამართლებისთვის.[10]

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ირანი კვლავაც დარჩა დიდი სახელმწიფოების ყურადღების ცენტრში. „ცივი ომის“ საწყის ეტაპზე დაპირისპირებულმა ბლოკებმა ურთიერთქიშპი დაიწყეს რეგიონში ჰეგემონობის მოსაპოვებლად. პრეზიდენტი ტრუმენი მათ შორის იყო, ვისაც სწამდა, რომ საბჭოელებს სურდათ ირანის თავიანთი გავლენის ორბიტაში მოექციათ.

2000წლის 19 მაისს აშშ-ს სახელმწიფო მდივანმა მადლენ ოლბრაითმა ოფიციალურად აღიარა აშშ-ის მონაწილეობა სახელმწიფო გადატრიალებაში, რომლის შედეგადაც დაემხო მოსადეყის მთავრობა. რეალურად კი, ეიზანჰაუერის ახალი ადმინისტრაციის ხელისუფლების სათავეში მოსვლისთანავე შტატებმა გადაწყვიტა მთლიანად ბრიტანეთია და შაჰის მხარეს დამდგარიყო. დღევანდელი გადმოსახედიდან აშშ-ის პოზიცია შესაძლოა უცნაურად გამოჩნდეს, რამდენადაც ნაციონალიზაციის საკითხისადმი და ზოგადად ირანის მიმართ აშშ-ის საზოგადოებრივი აზრი საკმაოდ დადებითად იყო განწყობილი. მაგრამ მოსადეყის პოლიტიკა ანტიბრიტანულ და გარკეულწილად უკვე ანტიდასავლურ ხასიათსაც ატარებდა. იმდროინდელ ვითარებაში, განსაკუთრებით კი ეიზენჰაუერის ადმინისტრაციის

[10] Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran, Edited by Mark J. Gasiorowski and Malcolm Byrne, Syracuse University Press, 2004 pp.112

ხელისუფლების სათავეში მოსვლისა და სენატორ ჯო მაკკარტის გააქტიურების შემდეგ, მოძრაობაში პროკომუნისტრი მოძრაობის მონაწილეობა, რომელსაც საბჭოთა კავშირი უჭერდა მხარს, უკვე საკმარისი არგუმენტი იყო შტატებისთვის მთლიანად მოძრაობის დასაგმობად. მალე, 1953 წლის თებერვალში, ამერიკელები და ინგლისელები შეთანხმდენენ, ოპერაციის ჩატარებაზე კოდური სახელწოდებით „აიაქსი“. ის უნდა შემუშავებულიყო ბრიტანული სადაზვერვო სამსახურის მიერ იმ დროს უკვე გათავისუფლებული გენერალ ზაჰედისა და სხვა კეთილგანწყობილ ირანელებთან თანამშრომლობის საფუძველზე და განხორციელებულიყო ცსს-ის მიერ, რომელმაც ირანში გააგზავნა თავისი აგენტი ქერმით რუზველტი.

შექმნილ ვითარებაში შაჰმა კასპიისპირეთში მდებარე რეზიდენციას შეაფარა თავი, სადაც ხელი მოაწერა ბრძანებას მოსადეყის გათავისუფლებისა და ზაჰედის დანიშვნის შესახებ, რისი კონსტიტუციური უფლებაც მას ჰქონდა. მოსადეყმა წინასწარ იცოდა ამის შესახებ და დააპატიმრებინა ოფიცერი, რომელსაც მოჰქონდა ეს დოკუმენტი. ის შეეცადა ყოველივე წარმოედგინა სახელმწიფო გადატრიელაბის მცდელობად შექმნილ ვითარებაში შაჰი იძულებული იყო ქვეყანა დაეტოვებინა.

მოსადეყი საკუთარ თავს დემოკრატად და კონსტიტუციონალისტად ასაღებდა, მაგრამ არ უყოყმანია ამ პრინციპების დარღვევა, როდესაც ეს მის მიზნებს შეესაბამებოდა. მან ისე, როგორც არავინ, ხელი შეუწყო იმ აზრის ჩამოყალიბებას, რომ ირანის პოლიტიკური დავები უკეთ წყდებოდა ქუჩის დემონსტრაციებით, ვიდრე დებატებით ხალხის მიერ არჩეულ პარლამენტში. მიუხედავად იმისა, რომ პოპულისტურ გადაწყვეტილებებს ხშირად იღებდა, ის მაინც ელიტისტი იყო, რომელსაც სურდა შეეზღუდა არჩევანის საშუალებები და საზოგადოებრივი საქმეების წარმართვა მოექცია პრივილეგირებული ოლიგარქიის ხელში, როგორც ძველი არისტოკრატიის წარმომადგენელი, ის შესაძლოა, უფრო მეტად მოტივირებული იყო სიძულვილით მდაბიო ფაჰლავიანებისადმი, ვიდრე უცხოური გავლენისადმი. მმართველობის

მეთოდების გამო მას ჩამოშორდნენ რელიგიური და სამხედრო ჯგუფები, რაც აუცილებელი იყო მთავრობის სტაბილური ფუნქციონირებისათვის.

სწორედ ირანელებმა დაამხეს მოსადეყი და არა ერთმა მუჭა ამერიკელებმა დოლარებით გატენილი დიპლომატებით, მაგრამ იმასაც ვერავინ უარყოფს, რომ გადატრიალება არ განხორციელდებოდა ბრიტანული და ამერიკული სპეცსამსახურების ჩარევის გარეშე.

შემდგომში მოსადეყი ეროვნულ გმირად იქცა, მაგრამ 1953 წლისათვის ირანელთა უმრავლესობა ალბათ მოსადეყის მოწინააღმდეგე და შაჰის მომხრე იყო, რაც განპირობებული იყო ეკონომიკური სიძნელეებით და ზოგადად ქვეყანაში არსებული არასტაბილური სიტუაციით. ის სისწრაფე და სიმარტივე, რომლითაც გადატრიალება განხორციელდა აჩვენებს, თუ რამდენად მცირე და კულტურულად იზოლირებული იყო მოსადეყის გარშემო შეკრებილი ლიბერალური, ინტელექტუალური და ნაციონალისტური ელიტა და რამდენად გადაჭარბებული აღმოჩნდა მისი რწმენა საკუთარი სოციალური ზეგავლენის შესახებ. მრავალ ქვეყანაში ამგვარმა ელიტებმა მოახერხეს მშვიდობიანი ურთიერთობების დამყარება მოდერნიზებულ სამხედრო ავტოკრატებთან ერთად და თანდათანობით გახდნენ მმართველი ისტებლიშმენტის ნაწილი. მაგრამ ირანში ამ ორ ჯგუფს შორის ურთიერთობები კვლავ დაპირისპირებისა და უნდობლობას ემყარება, ორივე მხარისთვის საზიანოდ.[11]

1953 წლის სახელმწიფო გადატრიალებას რამდენიმე მნიშნელოვანი შედეგი მოჰყვა. პირველი იყო მოჰამად რეზა შაჰის პოზიციების გაძლიერება ამერიკელთა დახმარებით და თანდათან აბსოლუტისტური ტიპის რეჟიმის დამყარება. მეორე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო ოპოზიციური ძალების დაქსაქსვა და ნაციონალიზმიდან თანდათანობით ისლამიზმისაკენ-პოლიტიზებული ისლამისაკენ გადახრა. მესამე შედეგს კი წარმოადგენდა, ბრიტანეთის პოზიციების თანდათანობითი დასუსტება ირანში და ამერიკელთა ფაქტობრივი

[11] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ. 287-290

ჰეგემონიის დამყარება, რაც მთლიანად ახლო აღმოსავლეთში მათი პოზიციების განმტკიცების პირველი ნაბიჯი იყო.

ეიზენჰაუერის გარემოცვის გადაწყვეტილებით, არც ერთ კომპანიას და არც ერთ ქვეყანას არ უნდა ჰქონოდა ირანულ ნავთობზე მონოპოლიის უფლება. ასე გაიყო იგი ოთხ არათანაბარ ნაწილად. 1954წ. 9 მარტს შექმნა „ირანული ნავთობის დისტრიბუციის საერთაშორისო კონსორციუმი“. 40-40% ხუთ ამერიკულ კომპანიასა და „ბრითი პეტროლიუმს“ ერგოთ, 6%-„შელს“, 14%-ფრანგულ კომპანიას. ეს შეთანხმება 25 წელი გაგრძელდა და ირანი მისგან იღებდა მოგების ნახევარს. ირანის მთავრობა ამ ხელშეკრულებას მიიჩნევდა „საღი აზრის ტრიუმფად“, მაგრამ „არა იდეალურ გადაწყვეტილებად“.

მომდევნო ხუთი წლის მანძილზე ირანმა მიიღო ორჯერ მეტი მოგება, ვიდრე წინა ორმოცი, 1911-1950 წლების განმავლობაში. ამდენად, ეკონომიკური თვალსაზრისით, გადატრიალება შესაძლოა „მომგებიანიც“ იყო, მაგრამ საკითხი სულ სხვაგვარად დგას; რეალურად ირანში დასავლეთმა საკუთარი ფუძემდებლური პრიციპების ღალატი არად ჩათვალა ეკონომიკური სარგებლისა და გეოსტრატეგიული მიზნების მისაღწევად. მოსადეყის ექსპერიმენტის მარცხი კი, საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, წლების შემდეგ ბუმერანგივით დაუბრუნდა დასავლეთსა და ამერიკას, დასავლური ფასეულობებისათვის მართლაც მიუღებელი და ანტიამერიკული ლოზუნგებით წარმართული ისლამური რევოლუციის სახით. ნავთობის ნაციონალიზაციით მოსადეყი გახდა მესამე სამყაროს პირველი ლიდერი, რომელმაც ხაზი გადაუსვა ქვეყნის რესურსებზე ბრიტნელთა კონტროლს. ნასეის მიერ სუეცის არხის ნაციონალიზაცია მოსადეყის იდეის გამოძახილი იყო.

დღევანდელი გადასახედიდან, 1953 წლიდან მიღებული ყველაზე მნიშვნელოვანი გაკვეთილი იყო რელიგიური ჯგუფებისა და ტრადიცული კლასების გადამწყვეტი როლი ირანის პოლიტიკურ ბრძოლებში. მოსადეყის წინააღმდეგ შეთქმულების ერთ-ერთი მონაწილე აღნიშნავდა, რომ მოსადეყის მიერ გამოყვანილი ყოველ ათას მხარდამჭერზე ქაშანის შეეძლო ათი ათასის

გამოყვანა. ამიტომაც ქაშანის გამოსვლა მოსადეყის კოალიციიდან ესოდენ მნიშვნელოვანი იყო გადატრიალების წარმატებისათვის. სწორედ ქასანიმ და რელიგიურმა ჯგუფებმა შეუწყვეს ხელი მოსადეყს ხელისუფლების სათავეში მოსვლაში და მათვე უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულეს მის დამხობაში.

2.3.ირან-აშშ-ს სტრატეგიული პარტნიორობა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში

მოსადეყის დამხობით დასრულდა პლურალიზმის პერიოდი ირანის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რომელიც 1941 წელს, რეზა შაჰის გადადგომით დაიწყო. „გამარჯვებულმა“ მოჰამად რეზამ საკუთარი ხელისუფლება, მამამისის მსგავსად, სამ ძირითად საყრდენზე დააფუძნა; სამხედროებზე, ბიურიკრატიასა და სამეფო კარის პატრონაჟის სისტემაზე. მრავალი კუთხით, მისი მეფობა წარმოადგენდა მამამისის მმართველობის გაგრძელებას მცირეოდენი ცვლილებებით. მამამისი ნაციზმის ეპოქაში ცხოვრობდა, შვილი კი ცივი ომის ხანაში მოღვაწეობდა და შესაბამისად, თავს არიდებდა ავტოკრატული და რაობრივი ლექსიკონის გამოყენებას. მაგრამ მაინც, თავისი მეფობის ძლიერების ხანაში ვერ გაუძლო ცდუნებას და საკუთარ ტიტულებს დაამატა არია მეპრი. მოჰამად რეზა შაჰმა ხორცი შეასხა მამამისის ოცნებას ყოვლისმომცველელი სახელმწიფო სტრუქტურის შექმნის შესახებ. ეს კი სწორედ ნავთობისგან მიღებული შემოსავლებით განხორციელდა.

1960 წლისათვის შაჰი პრაქტიკულად აკონტროლებდა ირანის პოლიტიკურ ცხოვრებას, ამასთან კი, მისი სრული დამოკიდებულება ამერიკულ ფინანსურ დახმარებასა და მხარდაჭერაზე განაპირობებდა მის მრავალ გადაწყვეტილებას. 1954 წელს აღდგა დიპლომატიური ურთიერთობები დიდ ბრიტანეთან, მაგრამ უკვე ნათელი იყო რომ ბრიტანეთი ვეღარ დაიბრუნებდა ძველ პოზიციებს ირანში და მას შტატები ჩაენაცვლა. მოსადეყის „ეროვნული ფრონტის“ მოღვაწეობა აიკრძალა, ხოლო თუდეს წევრები და მომხრეები

უშიშროების სამსახურის (რომელიც 1957წლიდან სავაქად იწოდებოდა) მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ მოექცნენ.

მაგრამ მალე შაჰმა იგრძნო, რომ ახლადარჩეული კენედის ადმინისტრაცია კეთილგანწყობას იჩენდა განვითარებადი ქვეყნების „პროგრესული“ ლიდერების მიმართ და ამ ფაქტიდან გამომდინარე გარკვეულ დონემდე ირანში პოლიტიკური ცხოვრების ლიბერალიზაცია მოახდინა. მეოცე მეჯლისის არჩევნები შედარებით სამართლიანად ჩატარდა და მასში, შაჰის მიერ შექმნილი ორი „ოფიციალური“ პარტიის წარმომადგენელთა გარდა, რამდენიმე ოპოზიციონერი პოლიტიკოსიც შევიდა. თუმცა ეს ორი პოლიტიკური პარტია აკონტროლებდა პარლამენტს. ერთს ეწოდა ეროვნული, ხოლო მეორეს-ხალხის.

აშშ-ს ზეწოლის შედეგად შაჰმა გააუქმა „ეროვნული ფრონტის“ აკრძალვის დადგენილება და ამ უკანასკნელის კრიტიკამ, რასაც თან ერთვოდა ეკონომიკური პრობლემები, გაფიცვებისა და დემონსტრაცუების ტალღა გამოიწვია. 1961 წელს აშშ-ს მხარდაჭერილი ორი რეფორმატორი შევიდა მთავრობაში-ალ ამინი(მოსადეყის მთავრობის ყოფილი წევრი) პრემიერი გახდა, ხოლო ჰასან არსანჯანი-სოფლის მეურნეობის მინისტრი. ამინმა დაშალა პარლამენტი, ახალ კაბინეტში მრავალი დამოუკიდებელი წევრი შეიყვანა და აიძულა სავაქ-ის ხელმძღვანელი ქვეყანა დაეტოვებინა, ის ხმამაღლა აკრიტიკებდა კორუფციას ეკონომიკასა და მთავრობაში.

1960 წელს შაჰმა მიწის რეფორმის დაწყება განიზრახა. მრავალი უმაღლესი რანგის ულემი ეწინააღმდეგებოდა რეფორმას, რამაც გამოიწვია რეფორმის დროებით შეჩერება. სამწუხაროდ, პრემიერი ამინი ერთი მხრივ „ეროვნული ფრონტის“ წევრთა კრიტიკის სამიზნე გახდა პარლამენტის დაშლის გამო, მეორე მხრივ კი შაჰის ეჭვების ობიექტი მისი მზარდი პოპულარობის მიზეზით. 1962 წელს ის აიძულეს, რომ გადამდგარიყო.

60-იანი წლების შუა ხანებიდან ირანული პოლიტიკა მთლიანად შაჰის ნებაზე დამყარებულად იქცა. მეჯლისი განაგრძობდა არსებობას, მაგრამ მას საკანონმდებლო ფუნქციების თვალსაზრისით მხოლოდ სიმბოლური

დატვირთვა გააჩნდა და შაჰის ნების უსიტყვო აღმასრულებელი იყო. 1965-77 წლებში მთავრობას უცვლელად მეთაურობდა შედარებით რბილი, მაგრამ შაჰისადმი უპირობოდ ლოიალური ამირ აბას ჰოვეიდა. 1975 წელს ორპარტიული სისტემაც კი გაუქმდა, რადგანაც შაჰმა გადაწყვიტა, რომ ირანი უნდა გამხდარიყო მონოლითური, ერთპარტიული ქვეყანა. ახალი პარტია „აღორძინების“ პარტიად იწოდა. პარტიის წევრობა მთავარი პირობა გახდა ფაჰლავის ადმინისტრაციაში, საჯარო სფეროსა თუ ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი თანამდებობის დაკავებისათვის. ერთპარტიული სისტემა ემყარებოდა იდეას, რომ პარტია უზრუნველყოფდა ფაჰლავის რეჟიმისადმი მასების მხარდაჭერას. მოსპობდა ან შთანთქავდა სხვა პოლიტიკურ ჯგუფებს და საშუალებას მისცემდა ახალ ტექნოკრატ, ბიუროკრატიულ სახელმწიფოს შეჭრილიყო საზოგადოების ყველა კუთხე-კუნჭულში. მაგრამ მოხდა საპირისპირო -ამ ძალადობრივმა შეჭრამ ძლიერი უკურეაქცია გამოიწვია საზოგადოების მრავალ ფენაში. შაჰის რეფორმებს, მიუხედავად უდიდესი მნიშვნელობისა ქვეყნის განვითარებისთვის, მაინც წინააღმდეგობრივი ხასიათი ჰქონდა.

1963 წლიდან 70-იანი წლების შუა ხანებამდე ირანი არნახულ ეკონომიკურ აღმავლობას განიცდიდა. სამრეწველო განვითარების შედეგად შეიქმნა საფეიქრო, ქვანახშირის, საავტომობილო ახალი საწარმოები. შესაბამისად, გაჩნდა ახალი სამუშაო ადგილები სოფლიდან მოდინებული მოსახლეობის დასასაქმებლად.

1955 წელს ირანი გახდა ბაღდადის პაქტის ერთ-ერთი დამფუძნებელი. ამ პაქტია წევრებმა-ირანმა, ერაყმა, პაკისტანმა და ასევე დიდმა ბრიტანეთმა მიაღწიეს შეთანხმებას სამხედრო-პოლიტიკურ თაამშრომლობის შესახებ. აშშ ფორმალურად არ ყოფილა პაქტის წევრი, მაგრამ აქტიურად მონაწილეობდა მისი კომიტეტის მუშაობაში. ივარაუდებდა, რომ პაქტი გახდებოდა როგორც ნასერის ეგვიპტის, ისე საბჭოთა კავშირის საპირწონე. 1964 წელს შაჰი და აშშ-ს მთავრობა შეთანხმდენე ირანში აშშ-ს სამხედრო პერსონალისთვის დიპლომატიური იმუნიტეტის მინიჭების შესახებ. კანონის მიღებიდან სულ მალე კი შტატებმა კიდევ 200მლნ დოლარი ასესხა სამხედრო აღჭურვილობის შესაძენად.

აშშ-სთვის ამგვარი რეგიონული ძალის საჭიროება სულ უფრო თვალსაჩინო ხდებოდა ჯერ 1956 წლის სუეცის კრიზისის, შემდეგ არაბული ქვეყნების და ისრაელის 1967 წლის ომის და ბოლოს, ბრიტანეთის განცხადების შემდეგ, რომ ის გამოიყვანდა ჯარებს ბაჰრეინიდან 1971 წელს. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ატარებდა, ვინაიდან სასიცოცხლო მნიშვნელოვანი სპარსეთის ყურის დასავლეთის დაცვის გარეშე რჩებოდა. შეერთებულ შტატებს კი არ შეეძლო ეს მოვალეობა უშუალოდ ეტვირთა, ვინაიდან მისი დაუფარავი კავშირები ისრაელთან ისედაც იწვევდა არაბული ქვეყნების გაღიზიანებას. შაჰმა გამოიყენა ეს შესაძლებლობა ირანისა და საკუთარი თავისთვის.

აშშ-სთან კავშირი განსაკუთრებით მჭიდრო გახდა რიჩარდ ნიქსონის პრეზიდენტობის დროს. შაჰმა „ფინანსური წვლილიც“ შეიტანა ნიქსონის საპრეზიდენტო კამპანიაში. ნიქსონმა მას პრაქტიკულად კარტ ბლანში მისცა ამერიკული შეიარაღების შესყიდვაზე და პირდაპირ სთხოვა, ეკისრა მშვიდობის დამცველის ფუნქცია სპარსეთის ყურეში.

შაჰის პროგრამა სამი ნაწილისაგან შედგებოდა. პირველ რიგში მან დაიწყო თავის წარმოდგენა, როგორც ძველი სპარსული იმპერიების ბუნებრივი მემკვიდრისა. 1967 წელის ოქტომბერში მან შთამბეჭდავი კორონაციის ცერემონია ჩაატარა თავისთვის და დედოფალ ფარაპისათვის თეირანის გოლესთანის სასახლეში. მანამდე ის ერიდებოდა ფორმალური კორონაციის ჩატარებას, რამდენადაც თავს დაცულად არ გრძნობდა საშინაო საფრთხეებისა და უცხოური ზეწოლისგან. ოთხი წლის შემდეგ კიდევ უფრო შთამბეჭდავი ცერემონია ჩატარდა პერსეპოლისში ირანის მონარქიის 2500-წლოვანი იუბილეს აღსანიშნავად.

პროგრამის მეორე ნაწილს შეადგენდა ირანის სამხედრო ძალების გაზრდა და გაძლიერება რეგიონში ჰეგემონობის მიღწევისათვის. ამ მიზნით, მან თავი ნიქსონის ახალი დოქტრინის ერთგულად გამოაცხადა, რომლის თანახმადაც ვიეტნამის ფიასკოს შემდეგ შეერთებულ შტატებს რეგიონული კრიზისები

ადგილობრივი მოკავშირეების საშუალებით უნდა მოეგვარებინა და არა პირდაპირი სამხედრო ჩარევით. ნიქსონისა და ფორდის ადმინისტრაციებმა სიამოვნებით მიიღეს შაჰის ამგვარი გადაწყვეტილება და ირანის არმიაც აღიჭურვა უახლესი ამერიკული არაბირთვული იარაღით.

თანდათანობით გამოიკვეთა შაჰის მიზანი ყოფილიყო ყურის მაკონტროლებელი. ბაჰრეინის დამოუკიდებლობის აღიარებიდან სულ მალე, ირანულმა ძალებმა დაიკავეს სპარსეთის ყურეში მდებარე აბუ მუსასა და თომბის სტრატეგიული კუნძულები. [12]

მესამე-შეიარაღების შეძენას და „დიადი ცივილიზაციის აშენებას“ უზარმაზარი სახსრები სჭირდებოდა. შაჰმა ყველაფერი გააკეთა ამ სახსრების მოძიებისთვის, 1971 წელს მან აიძულა 1954 წელს შექმნილი კონსორციუმის წევრები გაეზარდათ ირანისთვის გადახდები; 1973 წლის მარტში კი გამოაცხადა, რომ 1954 წლის შეთანხმებამ თავისი თავი ამოწურა და ირანის სანავთობო კომპანიამ სრული კონტროლი დაამყარა ნავთობის წარმოებასა და გაყიდვაზე.

1975 წელს, როდესაც ფასმა მაქსიმუმს მიაღწია, ირანმა მიიღო ნავთობისგან წლიური 20 მილიარდი დოლარის შემოსავალი. პარადოქსულია, მაგრამ საზოგადოებრივი აზრი შტატებსა და სხვა მომხმარებელ ქვეყნებში, სადაც ამან ეკონომიკური სიძნელეები გამოიწვია, ნეგატიურად განუწყო არა ირანისა და შაჰის, არამედ არაბული ქვეყნების მიმართ, რომელთაც სინამდვილეში ფასების ზრდის შეკავება სურდათ. რეალურად, შაჰის აგრესიული პოზიცია ნავთობის ფასთან დაკავშირებით მხარდაჭერას პოულობდა ნიქსონის ადმინისტრაციაში, რადგანაც ირანის გაზრდილი შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილი შტატებიდან შეიარაღების შესყიდვაზე იხარჯებოდა.

ავტორიტარულ რეჟიმს, რომელიც თანდათანობით ჩამოყალიბდა 1953 წლის შემდეგ, რელიგიურ მარქსისტულ თუ ნაციონალისტურ ოპოზიციასთან ურთიერთობისათვის სულ ორი ფორმა ჰქონდა. ერთი იყო რეპრესიები,

[12] Sheikhneshin, Arsalan Ghorbani (2009). "Iran and the US: Current Situation and Future Prospects". Journal of International and Area Studies. P.1

დაპატიმრების, წამების, მკვლელობების სახითაც, ხოლო მეორე იყო, ოპოზიციასთან თანამშრომლობა. ეს ფორმაც აქტიურად გამოიყენებოდა 60-70-იან წლებში. ამ პერიოდში მემარცხენეების მოღვაწეობა დიდი ეფექტურობით არ გამოირჩეოდა და ისინი დაყოფილნი იყვნენ მრავალ ურთიერთდაპირისპირებულ ფრაქციად-მაოისტებად, მარქსისტებად და ა.შ. ზოგიერთმა პარტიზანულმა მოძრაობამაც კი წამოიწყო, ჩეგევარას და ანალოგიური მოძრაობების მაგალითზე.

„ეროვნული ფრონტის“ ყოფილი წევრები შეეცადნენ გაერთიანებულიყვნენ „ეროვნული წინააღმდეგობის მოძრაობაში“, მაგრამ რეალურად ეს ორგანიზაცია უმოქმედო იყო გადაულახავი შიდა უთანხმოებების გამო. ეს უკანასკნელი სულ უფრო მეტ გავლენას იძენდა და მასში დომინირებდნენ ე.წ. „ირანის განთავისუფლების მოძრაობის“ წევრები. [13]

თავი III. ირანის ისლამური რესპუბლიკის ანტიამერიკული პოლიტიკა

ისლამური რევოლუციის შემდეგ, ირანისა და აშშ-ს ურთიერთობა რადიკალურად შეიცვალა. მათ შორის გაწყდა დიპლომატიური ურთიერთობა, რომელიც დღემდე არ აღმდგარა და „ყოფილი მოკავშირეები“ ურთიერთდაპირისპირებულ ბანაკებში აღმოჩნდნენ. მათ ურთიერთობაზე სერიოზულად აისახა ირანის ბირთვული პროგრამა, რის გამოც აშშ-ს ინიციატივით არაერთხელ დაუწესდა ირანს სანქციები, მიუხედავად მათ შორის უთანხმოებებისა, იყო რიგი საკითხები, რაც ორივე ქვეყნისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. მათ შორის იყო ავღანეთის ხელისუფლებაში მოსული, ტალიბების პრობლემაც. აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტაში ორივე იღებდა მონაწილეობას. ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა შედარებით დათბა 2015 წლის ბირთვულ

[13] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ289-295

პროგრამასთან დაკავშირებული მიღწეული შეთანხმებით. აღნიშნული „დათბობა“ ხანმოკლე აღმოჩნდა. ისევ გაჩნდა მათ ურთიერთობებში სერიოზული პრობლემები, იმავე ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით, რის შედეგადაც აშშ-ს ინიციატივით, ისევ დაუწესდა ირანს სანქციები. ამავ დროს, მათ შორის საერთო შეთანხმება იყო ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამური სახალიფოს“ წინააღმდეგ, რომელსაც ორივე მტრად აღიქვამს.

3.1.ირანის ისლამური რესპუბლიკის ბირთვული პროგრამის სამხედრო-პოლიტიკური ფაქტორები

1979 წლის რევოლუცია არ დაწყებულა, როგორც რელიგიური რევოლუცია. ეკონომიკური სტაგნაცია და საშუალო კლასის იმედგაცრუება რეჟიმის კორუმპირებულობისა და რეპრესიულობის გამო, ამ მოვლენის განმაპირობებელი მნიშვნელოვანი ფაქტორები იყო, რასაც თან ერთვოდა შტატებთან არათანაბარპარტნიორული ურთიერთობების შედეგად ნაციონალისტური გრძნობების გაღვივება. მაგრამ რევოლუციამ დიდი ძალა შეიძინა ისლამის შიიტური მიმდინარეობიდან. მან ერთ მუჭად შეკრა და ერთიანი მიზნის გრძნობა ჩაუსახა სრულიად განსხვავებულ ელემენტებს–მათაც კი, რომელთა იდეოლოგიაც სულაც არ საზრდოობდა რელიგიით. ერთიანობის ამ რელიგიური ფორმის სიმბოლოდ კი ქარიზმატული ლიდერი, ხომეინი იქცა. სხვა მსოფლიო რევოლუციებისგან ირანის რევოლუცია მართლაც სახალხო რევოლუცია იყო. საბოლოო გამარჯვებისათვის კი სწორედ ფართო მასების არნახული აქტიურობა გახდა გადამწყვეტი.

1979 წლის შემოდგომისთვის სულ უფრო თვალსაჩინო გახდა ზომიერებისა და ლიბერალების მარგინალიზაცია. ზაფხულში ხომეინიმ შექმნა „ისლამური რესპუბლიკური პარტია“ და შემუშავდა კონსტიტუციის პირველი ვარიანტი.

მარტის დასაწყისში, როდესაც ქვეყანა რეფერენდუმისთვის ემზადებოდა, აშკარად გამოიკვეთა ომ არსებობდა უთანხმოება ხომეინისა და ბაზარგანს შოის.

ბაზანგარის აზრით, რეფერენდუმზე გამოტანილ კითხვას, სურდა თუ არა მოსახლეობას ისლამური სახელმწიფოს შექმნა, უნდა დამატებოდა კიდევ ერთი კითხვა: სურდათ თუ არა დემოკრატიული ისლამური რესპუბლიკის შექმნა. ხომეინიმ უარი განაცხადა ამ კომპრომისზე.

ომის დროს აშშ–სა და ირანს ოფიციალურად გაწყვეტილი ჰქონდათ ურთიერთობები, თუმცა ცნობილი გახდა ორ ქყვეყანას შორის ფარული მოლაპარაკების ფაქტი. ამ მოლაპარაკების შედეგად, აშშ–მა, ისრაელის შუამავლობით, რომლის ინტერესებშიც არ შედიოდა სადამ ჰუსეინის რეჟიმის გაძლიერება, 1986 წელს ირანს სამხედრო ტექნიკის სათადარიგო ნაწილები მიყიდა. მიღებული თანხა კი აშშ–მა ნიკარაგუაში პროკომუნისტური რეჟიმის ოპოზიციის დასაფინანსებლად გამოიყენა. ამ ფაქტის გამჟღავნებამ დიდი რეზონანსი გამოიწვია შტატებში. ის „ირანგეიტისა“ და „ირან–კონტრას“ სახელებით გახდა ცნობილი და დიდი ზიანი მიაყენა რეიგანის ადმინისტრაციის იმიჯს.

ირანისთვის აღჭურვილობის ოფიციალურ მიზეზად დასახელდა ირანელთა პირობა, რომ გაათავისუფლებდნენ ლიბანში აყვანილ ამერიკელ მძევლებს. თუმცა, სულ სამი მძევალი გაათავისუფლეს და შემდგომ ირანისადმი ლოიალურმა ტერორისტულმა დაჯგუფებებმა ლიბანში უფრო მეტი ამერიკელი აიყვანეს მძევლად.

სახმელეთო ბრძოლებში პატური სიტუაციის შექმნის შემდეგ, ირანელებმაც და ერაყელებმაც დაიწყეს სხვა ქალაქების დაბომბვა (ე.წ. „ქალაქების ომი“), რასაც დიდი მსხვეპლი მოჰყვა. ერაყმა მცირე უპირატესობას მიაღწია ამ ბრძოლებში და შეძლო ერაყის ტერიტორიიდან ირანელთა განდევნა. საბოლოოდ, როდესაც ნათელი გახდა, რომ ქერბალაში ტრიუმფალური შესვლა განუხორციელებელი ოცნება იყო, ხომეინი დაარწმუნა მეჯლისის სპიკერმა ალი აქბარ ჰაშემი რაფსანჯანიმ ზავზე დათანხმებულიყო.

ომმა უზარმაზარი ზიანი მიაყენა ირანის ეკონომიკას და რიგითი ირანელების ცხოვრების დონე უკიდურესად დაეცა . შემოსავლებმა, სულ მცირე,

40%–ით იკლო 1978 წელთან შედარებით. ომი ქვეყნის ერთიანობის გამყარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა, რიგით ირანელებს გაუჩნდათ და გაუმძაფრდათ ისლამური რესპუბლიკის მოქალაქეობის გრძნობა. ეს ომი პირველი კონფლიქტი იყო მე–19 საუკუნის შემდეგ, რომელშიც დიდი რაოდენობით რიგითი ირანელი იყო ჩართული. [14]

2006 წელს აშშ–ის იმჟამინდელმა პრეზიდენტმა ბუშმა განაცხადა: მსოფლიო არ დაუშვებს, რომ ირანის რეჟიმი აღიჭურვოს ატომური იარაღით. ეს არ იყო პირველი მსგავსი განცხადება, მაგრამ ამის შემდეგ დასავლეთის დამოუკიდებლობამ ირანის ბირთვული პროგრამისადმი უკიდურესად მკაცრი ფორმა მიიღო,

ირანის ბირთვული პროგრამა სულაც არ დაწყებულა 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ. ჯერ კიდევ 1967 წელს თეირანში ააგო მცირე, 5 მეგავატიანი რეაქტორი აშშ–ის დახმარებით. 70–იანი წლების დასაწყისში შაჰმა გადაწყვიტა ატომურ ენერგიაზე მომუშავე სადგურების ინფრასტრუქტურის შექმნა. დახმარებისათვის მან დასავლეთ გერმანიას, საფრანგეთსა და სამხრეთ აფრიკას მიმართ. გათვალისწინებული იყო სულ მცირე 20 ბირთვული რეაქტორის აგება და ამ მიზნისთვის 40მლრდ დოლარი გამოიყო. მაშინაც იყო ეჭვი, რომ შაჰის საბოლოო მიზანს ატომური იარაღით აღჭურვა წარმოადგენდა. მოგვიანებით, ეს ეჭვი დაადასტურეს შაჰის ყოფილმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა არდაშირ ზაჰედიმ და ირანის ბირთვული პროგრამის იმდროინდელმა დირექტორმა ახბარ ეთემადმა.

საგულისხმოა, რომ იმ ხანებში ვაშინგტონს არ გასჩენია კითხვა იმის თაობაზე, თუ რატომ სჭირდებოდა ნავთობით ესოდენ მდიდარ ქვეყანას ბირთვული ენერგია, რასაც დღეს მუდმივად აკეთებს. ევროპული სახელმწიფოებიც, რომლებიც დღეს ასევე დაჟინებით მოუწოდებნენ ირანს შეწყვიტოს ბირთვული პროგრამა, იმ დროს ირანს ბირთვული რეაქტორებისთვის აუცილებელი ტექნოლოგიებით ამარაგებდნენ. ეს

[14] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ. 317-320

ტექნოლოგიები კი თავისუფლად შეიძლებოდა ყოფილიყო სამხედრო მიზნებისთვის გამოყენებული. რევოლუციის გამაჯვებისთანავე შეჩერდა ბუშეჰრის რეაქტორის პროექტი. გარდა ამისა, ომის დროს ერაყმა არაერთხელ დაბომბა ბუშეჰრი რეაქტორის დასრულებული ნაწილის განადგურების მიზნით. ამ დროს ბირთვული პროგრამისთვის ირანს, ბუნებრივია, აღარ ეცალა. 90–იანი წლების დასაწყისიდან კი დაიწყო პროგრამის თანდათანობითი აღორძინება.

სწორედ ამ პერიოდში გადაწყვიტეს რუსებმა ევროპელების მიერ დატოვებული სიცარიელის შევსება და დახმარება გაუწიეს ირანს ბუშერში ორი ბირთვული რეაქტორის აგებაში. ზოგადად, რუსეთი ამ პერიოდიდან ირანის ბირთვული პროგრამის აქტიური ხელშემწყობი გახდა. თუმცა, 1995 წელს აშშ–სა და რუსეთს შორის, მიღწეულ იქნა შეთანხმება, რომ რუსეთი შეზღუდავდა თანამშრომბლობას ირანთან. მაგრამ როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, რუსეთს არ შეუწყვეტია ამ მიმართულებით ირანთან აქტიური თანამშრომლობა.

ზემოთქმულის მიუხედავად, 90–იანი წლების მანძილზე ირანის ბირთვული პროგრამა არ იწვევდა დასავლეთის განსაკუთრებულ შეშფოთებას. მდგომარეობა შეიცვალა 2002 წლის აგვისტოში, როდესაც თავდაპირველად ერთ–ერთმა ირანულმა ოპოზიციურმა ჯგუფებმა გამოაქვეყნა ინფორმაცია თეირანის მახლობლად ნათანზში მიმდინარე სამუშაოების შესახებ.

ნათანზში უკვე არსებობდა ურანის გამდიდრებისთვის აუცილებელი ცენტრიფუგა და დაახლ. 1000 მომზადების პროცესში იყო. მალე ასევე გამჟღავნდა, რომ ინტენსიური სამუშაოები მიმდინარეობდა ისფაჰანის მალობლად და არაქში. აშშ–ისა და დასავლეთის ქვეყნების დამოკიდებულება ირანის ბირთვული პროგრამის მიმართ რადიკალურად შეიცვალა.

თუმცა მალე, 2003წლის ოქტომბერში მიღწეულ იქნა შეთანხმება ერთი მხრივ ირანის უსაფრთხოების ეროვნული საბჭოს გენერალურ მდივანსა და მეორე მხრივ, გერმანიის ბრიტანეთისა და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრებს შორის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით. მნიშვნელოვანი კრიზისისა და საერთო სანქციების თავიდან ასაცილებლად, ირანი თანხმებოდა

შეესრულებინა მასობრივი განადგურების იარაღის გაუვრცელებლობის ხელშკრულების დამატებითი პროტოკოლი და შესაბამისად, საკუთარი ბირთვული პროგრამის საერთაშორისო ინსპექტირების უფლება გაეცა. ასვე შეეწყვიტა ნათანზში ურანის გამდიდრების პროცესი, რაც დასავლეთში ყველაზე დიდ ეჭვებს იწვევდა. სამაგიეოდ, ევროკავშირი ირანს სთავაზობდა საერთაშორისო თანამეგობრობაში ირანის რეინტეგრაციის მხარდაჭერა. თუმცა ირანის ბირთვული კრიზისის მოგვარების ეს პირველი ცდა წარუმატებელი გამოდგა, ვინაიდან ირანელთათვის, შეერთებული შტატების გარანტიების გარეშე. ევროპელების დაპირებები არ იყო დამაჯერებელი.[15]

ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით ირანის პოლიტიკურ კლასშიც მძაფრი დებატები მიმდინარეობს. პიველ რიგში, ხაზი უნდა გაესვას საერთო კონსენსუსს იმის თაობაზე, რომ ირანმა უნდა გააგრძელოს თავისი ბირთვული პროგრამა და მეორე რიგში–ირანი მზადყოფნას მოლაპარაკებებისთვის იმ პირობით, თუ საქმე არ შეეხება საერთოდ პროგრამის შეწყვეტას. მაგრამ საკუთრივ პროგრამასთან დაკავშირებით, რადიკალები კვლავ ინარჩუნებენ რადიკალიზმს, ზომიერები კი შესაბამისად–ზომიერებას.

ყველა მხარე თანხმდება, რომ ბირთვული პროგრამა წარმოადგენს ირანის ეროვნულ ინტერესს. ირანი დღეს არ არის ირაციონალური კრიმინალური სახელმწიფო, რომელიც ამგვარი იარაღის გამოყენებას ვარაუდობს აგრესიული რევოლუციური საგარეო პოლიტიკის გასატარებლად და შესაბამისად, საკუთარი ძალაუფლების ქვეყნის საზღვრებს გარეთ გასავრცელებლად. ის არ ფიქრობს „ისლამური ბომბის“ შექმნაზე, რომელსაც გადასცემს ტერორისტებს ვთქვათ, ნიუ–იორკში ასაფეთქებლად. ცნობილია, რომ ირანი უკვე დიდი ხანია ფლობს ქიმიურ იარაღს, მაგრამ ის არ გადაუცია ე.წ.ტერორისტული ორგანიზაციებისათვის. ირანის ფრთხილი ლიდერების მთავარ ამოცანას შეადგენს ძალაუფლების შენარჩუნება და მათ კარგად ესმით, რომ მსგავსი

[15] ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“ №7, 2014 წ. გვ. 224-227

ქმედება აშშ–ისა და ისრაელის უკიდურესად მკაცრ პასუხს გამოიწვევს, რაც მათ რეჟიმს ბოლოს მოუღებს.

ირანს არასდროს განუცხადებია ოფიციალურად, რომ მისი მიზანია ატომური იარაღის ფლობა, მაგრამ არაპირდაპირი გზით ამ იდეის მხარდამჭერებად გამოდიან რადიკალი კონსერვატორები ქვეყნის სულიერი ლიდერის აიათოლა ხომეინის მეთაურობით და ასევე ერაყის იმდროინდელი თაობა, პრეზიდენტ აჰმადინეჟადის წინამძღოლობით.

კიდევ ერთი საკითხი, რაშიც კონსერვატორები და ზომიერები თანხმდებიან არის ის, რომ ბირთვული იარაღის ქონის უფლება ირანს ისევე აქვს, როგორც სხვა ქვეყნებს. მაგალითისთვის, ცნობილი კონსერვატორი მოაზროვნე ამირ მოჰებიანი აღნიშნავს: „ამერიკელები ამბობენ, რომ მათი ბავშვებისთვის მშვიდობის შესანარჩუნებლად მათ უნდა ჰქონდეთ ბირთვული იარაღი, ჩვენ კი არ უნდა გვქონდეს“ მეორე მხრივ რეფორმისტი აქტივისტი მოსტაფა ტაჯზადე დასძენს: „ ეს ძალთა გაწონასწორების საკითხია: „თუ მე არ მაქვს ბირთვული იარაღი, მაშინ მოკლებული ვარ უსაფრთხოებას“.

საერთო ჯამში შეიძლება დავასკვნათ, რომ ზოგადად ირანის დამოკიდებულება გარკვეულწილად ერთგვაროვანია–ბირთვულ პროგრამაზე მუშაობა უნდა გაგრძელდეს. წინააღმდეგობა არსებობს ამ პროგრამის მიზნებისა თუ მისი გამოყენების თაობაზე. ირანული დიასპორაც კი მხარს უჭერს ამ „ეროვნულ საქმეს“, რაც თავისთავად აძლიერებს თეორანის ხელისუფლების პოზიციებს. ბრძოლა ირანის უფლებისათვის ჰქონდეს ბირთვული მრეწველობა შეიძლება შეედაროს პრემიერ მოსადეყის ბრძოლას ნავთობის ნაციონალიზაციისთვის. [16]

ბოლოს ისმის კითხვა: რა არის ან საერთოდ არსებობს თუ არა ამ სიტუაციიდან გამოსავალი? ირანი არ ამბობს და ბუნებრივია, არ იტყვის უარს ბირთვულ პროგრამაზე მხოლოდ სანქციების გაუქმების სანაცვლოდ, რაც არ

[16] Gheissari, Ali(ed.). Contemporary Iran: Economy, Society, Politics. New York:Oxford University Press, 2009.
P.1

უნდა მკაცრი იყოს ეს სანქციები, არა მხოლოდ გამოგონილი თუ რეალურად არსებული საფრთხეების მოსპობის სანაცვლოდ. ირანისთვის საკითხის გადაწყვეტას უფრო კომპლექსური ხასიათი უნდა ჰქონდეს, რაც გულისხმობს არა მხოლოდ ზემოჩამოთვლილ ფაქტორებს, არამედ ქვეყნის საერთაშორისო იზოლაციიდან გამოყვანას. ზოგადად არსებული რეჟიმის კანონიერების აღიარებას და ა.შ. კონსენსუსის მიღწევა ამ საკითხებზე კი საკმაოდ რთული მისაღწევია.

3.2. ირანის ისლამურ რესპუბლიკაზე აშშ-ს პოლიტიკური და ეკონომიკური ზეწოლის გაძლიერება

ხათამის პრეზიდენტობის დასაწყისი ირანისადმი საერთაშორისო თანამეგობრობის შემობრუნებით იყო ნიშანდებული. უცხოეთში ალაპარაკდნენ, რომ ბოლოსდაბოლოს დადგა ისლამური რევოლუციის „თერმიდორის“ პოსტისლამისტური ფაზა. ევროკავშირმა და ირანმა დაივიწყეს „რუშდის საქმე“ და წამოიწყვეს „გლობალური პოლიტიკური დიალოგი“ კომერციული შეთანხმების დადების პერსპექტივით.

ხათამი იყო 1979 წლის შემდეგ ირანის პირველი სახელმწიფო მეთაური, რომელიც ოფიციალური ვიზიტით ეწვია დასავლეთის ქვეყნებს. პირველი ვიზიტი შედგა რომში 1999წლის მარტში. სწორედ აქ წარმოადგინა ირანის რეფორმატორმა პრეზიდენტმა საკუთარი საგარეო-პოლიტიკური ხედვა, რომელიც უნდა დამყარებოდა „დაძაბულობის განმუხტვას და მეტ თანასწორუფლებიანობაზე დაბუძნებულ მსოფლიო წესრიგს“.

ხათამის პრეზიდენტობის პერიოდში კვლავ აქტუალური იყო შტატებთან ურთიერთობის საკითხი. ხათამიმ არაერთხელ გამოხატა დიალოგის წამოწყების სურვილი, მაგრამ ისრაელისადმი მტრული დამოკიდებულება კვლავაც გადაულახავ წინაღობად რჩებოდა. გაუმჯობესდა ურთიერთობა ბრიტანეთთან და გაჩნდა იმედი, რომ სწორედ ბრიტანეთი შეუწყობდა ხელს შტატებთან ურთიერთობის გამოსწორებას. თუმცა ამ უკანასკნელმა ამისთვის არაფერი გააკეთა.

2000 წლიდან კონსერვატორთა წინააღმდეგობა რეფორმებისადმი გაცილებით უფრო მიზანმიმართული და კომპეტენტური გახდა. თავისუფალ პრესაზე ძლიერი თავდასხმა განხორციელდა. მრავალი ჟურნალისტი ციხეშიც ჩასვეს. ბელადი ხამენეი პირადად ჩაერია ახლადარჩეული მეჯლისის მუშაობაში და მოითხოვა, რომ არ შეერბილებინათ კანონი პრესის შესახებ., რომელიც ამგვარი რეპრესიების განხორციელების საშუალებას მოითხოვდა. მეჯლისი ფაქტობრივად ბლოკირებული აღმოჩნდა გარედან კონსერვატორთა ზეწოლის შედეგად და რეფორმების პროგრამის განხორციელებაში მნიშვნელოვანი წარმატებისთვის არ მიუღწევია. თავის მხრივ, ზედამხედველთა საბჭომ მეჯლისის მიერ მიღებული რეფორმატორული კანონების უმრავლესობას ვეტო დაადო იმ მიზეზით, რომ ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ შარიათსა და კონსტიტუციას. სასამართლო ხელისუფლებამ პრესაზე შეტევა დაიწყო და ერთბაშად 16 რეფორმატორული გაზეთი დაიხურა.

საბოლოო ჯამში, მოჰამად ხათამის პრეზიდენტობის შედეგები ცალსახა არაა. ერთი მხრივ, იყო პოლიტიკური და კულტურული ლიბერალიზაციისკენ მიმართული რეალური ძალისხმევა, მაგრამ ამას თან ერთვოდა მიზანმიმართული რეფორმების გატარების უუნარობა ეკონომიკური კრიზისის გაძლიერების პირობებში. კონსერვატორებს და“რეფორმატორებს“ შორისმოქცეულ პრეზიდენტ ხათამის უკიდურესად შეზღუდული ჰქონდა მოქმედების სივრცე. მის მომხრეებს არც შეეძლოთ და არც სურდათ წამოეწყოთ ახალი პოსტისლამისტური რევოლუცია და არც ისეთი პოლიტიკური ცვლილებები განეხორციელებინათ, რომელთა კონტროლის უნარიც მათ არ გააჩნდათ. ხომეინიზმის იდეოლოგიით ნასაზრდოები ხათამიც რელიგიური კლასს ეკუთვნოდა და სულაც არ იყო მოსურნე დაენერგა ისლამური რესპუბლიკა. მას უბრალოდ მისი ევოლუცია სურდა. მიუხედავად ამგვარი წინააღმდეგობრივი შედეგისა, 1997-2005 წლების პერიოდმა, დიდად შეუწყო ხელი ურბანული საშუალო ფენების ემანსიპაციას. განსაკუთრებითიდეოლოგიური თვალსაზრისით. ირანის კულტურულ და პოლიტიკურ სივრცეში, შეუქცევადად დამკვიდრდა ისეთი საყოველთაო

ფასეულობები, როგორიცაა „ცივილიზაციათა დიალოგი“, აზრის გამოხატვის თავისუფლება, თავისი შედეგებით. ეს მოვლენა შესაძლოა „ველაიათ-ე ფაყის“ დოქტრინის დამკვიდრებას შეედაროს.

რეფორმებისა და საერთაშორისო ასპარეზზე პოლიტიკის წარუმატებლობამ ლიბერალური ეიფორია მოსპო. ამ პირობებში კი კონსერვატორებმა გამარჯვება მოიპოვეს 2004წლის საპარლამენტო და 2005 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში. ამგვარად, მაჰმუდ აჰმადინეჟადის პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ ირანისა და დასავლეთის ურთიერთობები ახალ, უფრო ძლიერ კონფრონტაციულ ფაზაში შევიდა.

აჰმადინეჟადის პრეზიდენტობის პერიოდში, ირანის აგარეო პოლიტიკურმა კურმა უკიდურესად ხისტი სახე მიიღო, აღორძინდა რევოლუციის იდეოლოგიური თემები. პირველი ნიშანი იმისა, რომ იგი განსხვავებულ სტრატეგიას აირჩევდა საკუთარი ძალაუფლების კონსოლიდაციისა და გაზრდისთვის, იყო მისი კაბინეტის შემადგენლობა, მის მიერ დანიშნულებს ადმინისტრირების გამოცდილება ან საერთოდ არ ჰქონდათ, ან მეტად მცირე გააჩნდათ. სამაგიეროდ, მრავალი მათგანი წარსულში უშიშროებისა და დაზვერვის სამსახურებთან იყო დაკავშირებული. იმის მაგივრად, რომ კაბინეტი დაეფუძნებინა პროფესიონალიზმებზე, აჰმადინეჟადმა წამყვან თანამდებობებზე დანიშნა ძველი მეგობრები თეირანის მუნიციპალიტეტიდან თუ „რევოლუციის გუშაგებიდან“.

აჰმადინეჟადის ფაქტორი სულ მალე მართლაც დრამატულად აისახა ირანის საგარეო პოლიტიკაზე. ამასთან, ირანმა დააჩქარა ბირთვული პროგრამა, კვლავაც დახმარებას უწევდა ჰამასსა და ჰეზბოლად. ხშირ შემთხვევაში დასავლეთისათვის მიუღებელ პოლიტიკას ახორციელებდა ერაყში. ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯზე კი განსაკუთრებული ზეგავლენა მოახდინა აჰმადინეჟადის არაერთმა განცხადებამ ისრაელის სახელმწიფოს მოსპობის აუცილებლობის შესახებ და მეორე მსოფლიო ომში ებრაელთა ჰოლოკოსტის უარყოფამ.

ისრაელზე თავდასხმები უკეთ შეიძლება იქნეს გაგებული ისლამური რესპუბლიკის იდეოლოგიის კონტექსტში, ისე როგორც ახლო აღმოსავლეთის მასებზე ზემოქმედების მცდელობებში. აჰმადინეჟადი და ირანული კლერიკალური ელიტა გულწრფელად იზიარებენ ხომეინის მრწამსს, რომ იმპერიალიზმის ძალებით შექმნილი და ისლამს თავსმოხვეული ისრაელი ხელოვნური წარმონაქმნია. მაგრამ ამასთან ერთად, ისინი ამგვარ რიტორიკას იყენებენ საზოგადოებრივი აზრის მოსანუსხად ალმოდებულ რეგიონში. ერაყის სისხლისღვრამ, თუნდაც მცირედი კომპრომისის მიუღწევლობამ პალესტინელებისა და ისრაელის კონფლიქტში და არაბ მმართველთა უუნარობამ ჯეროვანი პასუხი გაეცათ ვაშინგტონისთვის, მასებში შექმნა ისეთი ლიდერის მოთხოვნილება, რომელსაც აშშ-თან და ისრაელთან დაპირისპირების ძალა შესწევთ. ისლამური დისკურსის გამოყენებითა და წინააღმდეგობის მოწოდებით, აჰმადინეჟადი ცდილობს ისლამური სამყაროს სექტანტური დაყოფაზე მაღლა დადგეს და შიიტური, სპარსული ქვეყნის პრინციპულობით მოხიბლოს სუნიტი არაბები.

მრავალი აჰმადინეჟადის მმართველობის მეთოდებს ანომალიურად მიიჩნევს, მაგრამ მისი წარმატების საიდუმლო ყოველთვის მარტივი იყო- ყველასთვის გასაგები პოპულისტური ენა. ხათამის ფილოსოფიური მსჯელობებისგან განსხვავებით, აჰმადინეჟადისეული ხედვა მარტივია-ემყარება მანიქევლურ დუალიზმს, რომელშიც არ არსებობს კომპრომისის თუ თანამშრომლობის შესაძლებლობა. [17]

2007 წლის დასაწყისში იყო ირანისა და შტატების დაახლოების ნიშნები ერაყის საკითხთან დაკავშირებით. თუმცა კვლავ უშედეგოდ, სულ მალე აშშ-ის მთავრობამ წარმოადგინა დოსიე, რომელშიც განცხადებული იყო, რომ ირანი ასაფეთქებელი მოწყობილობით ამარაგებდა ამბოხებულებს კოალიციის ჯავშანტექნიკაზე იერიშის მისატანად. ამ შეტევების შედეგად კი 187 სამხედრო მოსამსახურე დაიღუპა. ხაზგასმულია, რომ 2011 წლის არაბულ სამყაროში

[17] სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. „ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან“ (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011წ გვ. 330-340

რევოლუციებისა და მღელვარების გამოძახილი ირანშიც იყო. დაიწყო გამოსვლები დემოკრატიული რეფორმების მოთხოვნით, თუმცა ხელისუფლებამ ეს საპროტესტო ტალღაც დროებით ჩაახშო და აქციების ორგანიზატორებსა და რეჟიმის ოპონენტებს შინაპატიმრობა მიუსაჯა. პოლიტიკური ძალების დაპირისპირების გარდა, არსებობს წინააღმდეგობები საკუთრივ მმართველ გუნდში. ისევ და ისევ რჩება ხელისუფლების დიქოტომიის პრობლემა. მიუხედავად იმისა, რომ ბელადი და პრეზიდენტი ერთი გუნდის წევრებად ითვლებიან, 2011 წლის აპრილში მათ შორისაც დაიძაბა ურთიერთობა- აჰმადინეჟადმა გადააყენა უშიშროების მინისტრი თანამდებობიდან, ხოლო ხამეინიმ ის უკან დააბრუნა. ამ ფაქტს აჰმადინეჟადის საპროტესტო დემარში მოჰყვა, რომელიც ორი კვირის მანძილზე არ ესწრებოდა მთავრობის სხდომებს.

ირანის კონსტიტუციური მოწყობის თავისებურებებიდან გამომდინარე, ქვეყნის სულიერ ლიდერს და კონსერვატორებს თავიანთი პოლიტიკური ჰეგემონობის გარანტირების საშუალება ექმნებათ, არაარჩევით ინსიტუტებში დომინირებით.

3.3.შეთანხმების მიღწევა ბირთვულ პროგრამაზე, სანქციების შემსუბუქება და ამ პროცესის ასახვა ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და აშშ-ს ურთიერთობებზე

1951 წლის მარტში ირანის პარლამენტმა(მეჯლისმა) მიიღო კანონი ირანის ნავთობის ნაციონალიზაციის შესახებ. ამით ირანი დაუპირისპირდა მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი „ანგლო-ირანული ნავთობის კომპანიის“ მფარველ მძლავრ პოლიტიკურ ძალებს. სასჯელის სახით აშშ-მა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა მკვეთრად შეამცირეს ირანული ნავთობის შეძენა, იმ დროს მსოფლიოში უდიდესმა აბადანის ნავთობგადამამუშავებელმა ქარხანამ მუშაობა შეწყვიტა. ქვეყანაში გამძაფრდა ეკონომიკური კრიზისი.

1953 წლის აგვისტოში თეირანში მოხდა სამხედრო გადატრიალება, რომელშიც თითქმის დაუფარავად მონაწილეობდნენ ამერიკისა და დიდი ბრიტანეთის სადაზვერვო უწყებები. 60 წლის შემდეგ, 2013 წელს, როდესაც დოკუმენტებს მოეხსნა გრიფი „საიდუმლო“, დადასტურდა აშშ ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტოს როლი ამ უკანონო ქმედებაში. 1953 წელს კი ირანის პოლიციამ დააპატიმრა ნავთობმოპოვების ნაციონალიზაციის ინიციატორი, პრემიერ-მინისტრი მოსადეყი. ქვეყნის მართვა ხელში აიღო უშუალოდ შაჰმა მოჰამად რეზამ. ირანის ნავთობის საბადოებისა და მოპოვების ნაციონალიზაცია ძალაში დარჩა, მაგრამ უცხოურმა კაპიტალმა იმ დროს საგრძნობი კომპენსაცია მიიღო.

პოლიტიკურად და ეკონომიკურად შაჰის რეჟიმი პროდასავლური იყო, მაგრამ კულტურული ვესტერნიზაცია უფრო გარეგან ფორმებში ჩანდა. ნავთობის ექსპორტით მიღებული მზარდი შემოსავალი, განსაკუთრებით 1973 წლის „ნავთობის ფასების რევოლუციის“ შემდეგ ირანის ეკონომიკური წინსვლის საფუძველი გახდა. მაგრამ ქვეყანაში სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება მძიმდებოდა. ბიუროკრატიის კორუმპირებულობა და საიდუმლო პოლიციის რეპრესიები ოპოზიციის მიმართ ყოველგვარ ზღვარს სცილდებოდა. ამერიკის პრეზიდენტ ჯიმი კარტერის ადმინისტრაცია 1977 წლიდან უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ირანში ადამიანის უფლებების დარღვევის გამო.

ირანში მოხდა ნამდვილი რევოლუცია, პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სრული შეცვლით და არა სამხედრო ან სასახლის გადატრიალება, რაც დამახასიათებელი იყო რეგიონის ბევრი სხვა ქვეყნებისათვის.

შეიქმნა ისლამური რესპუბლიკა ირანი, სადაც სახელმწიფოს რეალური მეთაურია არა არჩეული პრეზიდენტი, არამედ კონსტიტუციურად მასზე უფრო მაღლა მდგომი, ხალხის მიერ აურჩეველი, სახელმწიფოს უმაღლესი რანგის პოლიტიკური და რელიგიური ლიდერი-რაჰბარი.

ირანის სადავეები ხელში აიღეს შიიტმა რელიგიურმა ლიდერებმა(დასავლეთში ხშირად მათ კრებითად აიათოლებს უწოდებენ, თუმცა ყველა მათგანი ამ წოდებას არ ფლობს), რომლებმაც რევოლუციის მაორგანიზებელი ძალის ფუნქცია შეასრულეს.

რევოლუციის შედეგად, ხალხის მდგომარეობა დიდად არ გაუმჯობესებულა, მაგრამ ყოფილი „ხალხის მტარვალებისა“ ნამდვილად სავალალო აღმოჩნდა: შაჰისდროინდელი ბევრი ბიუროკრატი და გენერალი სიკვდილით დასაჯეს, უფრო მეტი საზღვარგარეთ გაიქცა. ისლამური რეჟიმის რეპრესიული ხასიათი შაჰისას არ ჩამოუვარდება. კორუფციაც არანაკლებია.

ირანის პოლიტიკური მომავლის პოზიტიურ ფაქტორად შეიძლება იქცეს ისლამური რევოლუციის შემდეგ დაბადებული, სიმწიფის ასაკს მიღწეული ათეულობით ადამიანი, რომელთა შორის ძალიან ბევრს აქვს სრული ან არასრული უმაღლესი განათლება. უცნობია, მიაღწია თუ არა ასეთი ხალხის რიცხოვნობამ კრიტიკულ მასას. ირანში მრავლადაა ტრადიციონალისტურ-კონსერვატიული და ულტრა-რელიგიური ელემენტი, რომელიც ცვლილებებს შეეწინააღმდეგება.

რევოლუციის შემდეგ განვლილ ათწლეულებში მოხდა რელიგიური რეჟიმის ერთგვარი ტრანსფორმაცია და ცვლილებები გარდაუვალია. ამ შემთხვევაში ბევრია დამოკიდებული საგარეო ფაქტორზე:გარედან ჭარბმა ზეწოლამ შეიძლება საწინააღმდეგო შედეგი მოიტანოს, გააძლიეროს ირანის იზოლაციონიზმი და რელიგიური რადიკალიზმი.

თანამედროვე ირანი ცდილობს ითამაშოს რეგიონის ერთ-ერთი ლიდერის როლი და ამის ობიექტურ საფუძვლად მიაჩნია ქვეყნის დიდი ტერიტორია, მდიდარი ბუნებრივი რესურსები, მათ შორის ნავთობი, გაზი, ურანი, დიდი და საკმაოდ განათლებული მოსახლეობა, სამხედრო პოტენციალი.

ისლამურმა რევოლუციამ იმოქმედა ქვეყნის გეოპოლიტიკურ პრიორიტეტებზე. აშშ-სა და ისრაელისგან „დიდი სატანის“ და „პატარა სატანის“

მტრული ხატის შექმა ეჭვს არ ტოვებდა, რომ შაჰისდროინდელი საერთაშორისო ურთიერთობების ვექტორი მკვეთრად იცვლებოდა.

მსოფლიოში არსებულმა ზოგადმა ანტიპათიამ რელიგიური ევოლუციების მიმართ განაპირობა ის, რომ არც ერთ დიდ სახელმწიფოს და არც გაეროს არ გამოუხატავს პროტესტი ირანის მიმართ აშკარა აგრესიის გამო, როდესაც 1980 წელს სადამ ჰუსეინი თავს დაესხა ირანს. გამოგონილი საბაბით და ფარული ზრახვით ერაყმა ომი დაუწყო მეზობელ ქვეყანას. ერაყ-ირანის ომში ორივე მხარემ მილიონამდე სიცოცხლე დაკარგა, ორივე ქვეყანას ეკონომიკა დაენგრა, მაგრამ 1988 წელს ომი დასრულდა ნულოვანი ტერიტორიული შედეგით, „სტატუს კვო-ს“ აღდგენით.

ერაყის ინიციატივით, ირანთან მისი დიპლომატიური ურთიერთიბა 1990 წელს აღდგა, თუმცა ირანში ვერ დაივიწყებენ მეზობელი ქვეყნის არაპროვოცირებულ თავდასხმას და უამრავ მსხვერპლს.

1950-იანი წლებიდან ირანში აღინიშნებოდა ამერიკის დიდი პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენა. 1955 წელს ირანმა და აშშ-მა დადეს „ხელშეკრულება მეგობრობის, ეკონომიკური ურთიერთობებისა და საკონსულო უფლებების შესახებ.“ 1979 წლის ისლამურმა რევოლუციამ ასეთ ურთიერთობას ხაზი გადაუსვა.

კონფრონტაციის გასაღვივებლად ირანის ისლამისტმა ექსტრემისტებმა საბაბად გამოიყენეს ის, რომ აშშ-ის პრეზიდენტმა, ჯიმი კარტერმა ამერიკაში მკურნალობის უფლება მისცა ირანის ყოფილ შაჰს. 1979 წლის 4 ნოემბერს ექსტრემისტები შეიჭრნენ თეირანში განლაგებულ ამერიკის საელჩოში, მძევლად აიყვანეს 52 ამერიკელი დიპლომატი და 444 დღის განმავლობაში არ ათავისუფლებდნენ მათ. ირანის მთავრობამ არ მიიღო სათანადო ზომები საერთაშორისო სამართლის შეუწყნარებელი დარღვევის აღმოსაფხვრელად. 1980 წლის 7 აპრილს ამერიკამ გაწყვიტა დიპლომატიური ურთიერთობა ირანთან, რომელიც ოთხი ათეული წლის შემდეგაც არ იყო აღდგენილი.

1995 წლიდან უკვე მეოთხედი საუკუნეა, რაც მერიკა ირანის მიმართ ეკონომიკურ სანქციებს ახორციელებს. 2002 წელს აშშ-ის პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა(უმცროსმა) ირანი, ერაყთან და ჩრდილოეთ კორეასთან ერთად, „ბოროტების ღერძის“ შემადგენელ ნაწილად გამოაცხადა, თუმცა იმ დროისათვის ერაყსა და ირანს მტრული ურთიერთობა ჰქონდათ ერთმანეთთან და ჰიპოთეტური „ღერძის“ წევრები ვერ იქნებოდნენ.

ბუშმა ირანს ბრალი დასდო ტერორიზმის ხელშეწყობაში, კერძოდ, დახმარებაში ლიბანის შიიტურ ორგანიზაცია ჰეზბოლა-სა და ალ-კაიდა-სათვის; თეირანი მართლაც ეხმარებოდა და დღემდე ეხმარება ჰეზბოლა-ს, მაგრამ ალ-კაიდა სუნიტი ექსტრემისტების მიერ შექმნილი გლობალური ტერორისტული ქსელია და შიიტური ირანი მისი მოკავშირე ვერ იქნებოდა. ბუში განსაკუთრებით ადანაშაულებდა ირანს მასობრივი განადგურების იარაღის წამოებისაკენ სწრაფვის გამო.

ირანი არ მალავდა, რომ ახორციელებდა ბირთვულ პროგრამას, მაგრამ აცხადებდა, რომ მას ჰქონდა მხოლოდ მშვიდობიანი ხასიათი. ამავე დროს, ირანის ბირთვულ პროგრამაში სამხედრო შემადგენლის არსებობის ალბათობის გამორიცხვა შეუძლებელი იყო.

2006 წლიდან ამერიკის ზეწოლით ირანის წინააღმდეგ გაეროს მიერ დაწესებულ საერთაშორისო სანქციებს შეუერთდა ევროკავშირი და გარკვეული დათქმებით რუსეთი ფედერაცია და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა: ეს ორი ქვყანა ერიდებოდა ირანთან ხიდების დაწვას.

ხანგრძლივი მოლაპარაკების შემდეგ, 2015 წლის 14 ივლისს, გაეროს უშიშროების საბჭოს ხუთი მუდმივი წევრის, გერმანიისა და ევროკავშირის მიერ ხელი მოეწერა ირანთან შეთანხმებას, რომელსაც დაერქვა „მოქმედების ერთობლივი ყოვლისმომცველი გეგმა“.[18]

[18] Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran" International Atomic Energy Agency. GOV/2003/40. Retrieved 24 March 2017. P.1

შეთანხმების თანახმად, საერთაშორისო ეკონომიკური სანქციების მოხსნის სანაცვლოდ ირანი დათანხმდა, გაენადგურებინა საშუალოდ გამდიდრებული ურანის მთელი მარაგი, 98 პროცენტით შეემცირებინა დაბალგამდიდრებული ურანის მოცულობა და ორი მესამედით-გაზზე მოქმედი ცენტრიფუგების რაოდენობა. 2030 წლამდე ირანი გაამდიდრებდა ურანს მხოლოდ 3,67 პროცენტამდე და იმავე პერიოდში არ ააშენებდა მძიმე წყლის მწარმოებელ ობიექტებს.

ამ პირობების შესრულების შემოწმება დაევალა „ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტოს“, რომელსაც ყველა ბირთვულ ობიექტზე შესვლისა უფლება მიეცა და მომდევნო წლებში ახორციელებდა კიდეც კონტროლს.

2016 წელს ირანს მოეხსნა ეკონომიკური სანქციების საგრძნობი ნაწილი. მსხვილი ევროპული კომპანიები ცდილობდნენ, ერთმანეთისათვის დაესწროთ ირანთან მომგებიანი კონტრაქტების დადება, ირანმა გაზარდა ნავთობის მოპოვება და ექსპორტი. ბევრი მოელოდა, რომ ეკონომიკურ აღმასვლას ირანში შიდა ცვლილებები მოჰყვებოდა.

2018 წელს აშშ ცალმხრივად გამოვიდა JCPOA-ს შეთანხმბიდან. ამის საბაბად ტრამპმა გამოიყენა ისრაელიდან მოწოდებული ინფორმაცია, რომ ირანი თურმე ადრე მალავდა თავის საქმიანობას ბირთვულ სფეროში და ის, რომ ირანი აწარმოებდა ბალისტიკური რაკეტების გამოცდას, რისი შეზღუდვა jcpoa-ს შეთანხმებაში ნახსენებიც არ ყოფილა. ტრამპმა აგრეთვე ბრალი დასდო ირანს ტერორიზმის ხელშეწყობაში.

ვაშინგტონმა განუახლა სანქციები ირანს და აამოქმედა კანონმდებლობა, რომელთაც კომპანიები, რომლებიც არ დაემორჩილებიან სანქციებს, ვერ შეძლებენ საქმიანობას ამერიკაში, ანუ მათ „მეორადი სანქციები“ დაეკისრებოდათ.

აშშ ამ საკითხში იზოლირებულია. ევროკავშირი რუსეთთან და ჩინეთთან ერთად აპირებს, შეიმუშაოს გარკვეული მექანიზმი ამერიკული სანქციებისათვის თავის ასარიდებლად, ირანი ჯერჯერობით განაგრძობს მასზე დაკისრებული

პირობების დაცვას. როგორც ჩანს, ის დაელოდება 2020 წლის ბოლოს ამერიკაში შესაძლო პოლიტიკურ ცვლილებებს.

მაგრამ ტრანსნაციონალურმა და მსხვილმა ევროპულმა კომპანიებმა, რომელთაც დიდი ეკონომიკური ინტერესები აქვთ აშშ-ში, ამერიკული „მეორადი სანქციების“ შიშით დაიყეს გამოსვლა ირანიდან. ძალიან ბევრი კონტრაქტი დაირღვა. მხოლოდ რუსული და ჩინური კომპანიები აგრძელებენ საქმიანობას ირანში.

2018 წელს ირანის ეკონომიკა უმძიმესი ვითარება შეექმნა და მომდევნო წლებში ის მხოლოდ გაუარესებას უნდა ელოდეს. მკვეთრად შემცირდა ნავთობის ექსპორტი. გამძაფრდა ინფლაცია. ეკონომიკური ვარდნა უფრო მძიმე გადასატანი აღმოჩნდა ის გამო, რომ 2016 და 2017 წლებში ირანში „ეკონომიკური ბუმის“ ეიფორია სუფევდა.

სხვათა შორის, ირანში ვითარების გართულება საკუთარი პოზიციიდან აწუხებს გავლენიან „ებრაელი ხალხის პოლიტიკის ინსტიტუტსაც“, რომელიც ისრაელის მთავრობას აწვდის ხოლმე პროგნოზებს და აძლევს რეკომენდაციას.

ამავე დროს, ამერიკული ანალიტიკური ცენტრი STRATFOR („გეოპოლიტიკური დაზვერვის პლატფორმა“, როგორც ის თავს უწოდებს) მიიჩნევს, რომ ირანს აქვს მძიმე სანქციების პირობებში ცხოვრების გამოცდილება და ის ახლაც გაუძლებს ახალ სანქციებს, თუმცა ეკონომიკის შემცირება უახლოეს წლებში გარდაუვალია.

ბუნებრივია, რომ ირანელი ხალხი გულგატეხილი იქნება მოვლენების ამჟამინდელი განვითარებით. ირანის საშინაო პოლიტიკაში მოელიან ე.წ, „ზომიერი“ ფრთის დასუსტებას. უახლოეს დროში ნაკლებ მოსალოდნელი გახდა ირანში ძირეული პოლიტიკური და სოციალური რეფორმების გატარება. [19]

[19] რ.გაჩეჩილაძე ახლო აღმოსავლეთი . თბილისი, 2019. გვ. 130-142

3.4 ირანსა და აშშ-ს შორის საკითხი და ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტები

ირანის ისლამური რესპუბლიკა სირიასა და მოსაზღვრე ერაყში ისლამისტების გააქტიურების შემდეგ, ეცადა ერთი მხრივ, ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საჭიროებიდან და მეორე მხრივ, რეგიონში საკუთარი გავლენის შენარჩუნების სურვილიდან გამომდინარე, აქტიურად ჩართულიყო რეგიონში მიმდინარე მოვლენებში. აღსანიშნავია, რომ წლების განმავლობაში საერთაშორისო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ იზოლაციაში მყოფმა თეირანმა შეძლო რეგიონში საკუთარი მოკავშირეებისათვის აქტიური მხარდაჭერით გავლენის შენარჩუნება და გაზრდა. ამას ადასტურებს სირიის, ერაყის და იემენის მოვლენები და ირანის პოლიტიკა აღნიშნული ქვეყნების მიმართ.

ახლო აღმოსავლეთში ტერორისტული ძალების გააქტიურებამ გავლენა მოახდინა, არა მხოლოდ ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის, არამედ მსოფლიო უსაფრთხოებაზე. თეირანი ინტენსიურად აჟღერებს თავის პოზიციას რეგიონში ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ და პრეტენზია აქვს რეგიონის ლიდერობაზეც. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით გამოიკვეთა 2013 წლიდან ზომიერი პოლიტიკოსის, ჰასან როუჰანის პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ და დასავლეთთან ურთიერთობების დარეგულირების დაწყების ფონზე. ვარაუდობენ, რომ ირანი, შესაძლოა ტერორიზმთან ბრძოლის აუცილებლობის ხაზგასმით, ცდილობს ბირთვული პროგრამის მოლაპარაკებების პარალელურად, დასავლეთთან ურთიერთობების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კონტექსტი გამოკვეთოს. ამ მხრივ კი ირანის მთავარ ობიექტს აშშ წარმოადგენს, რომელიც რეგიონსგარეთა აქტორებიდან ყველაზე აქტიურად არის ჩართული ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში.

ირანსა და აშშ-ს შორის რეგიონულ საკითხებზე თანამშრომლობის შესახებ არაოფიციალური ინფორმაციები წლების განმავლობაში ვრცელდება. 2015 წელს ირანსა და „5+1 ჯგუფის“ ქვეყნებს შორის ბირთვულ პროგრამაზე მიმდინარე

ინტენსიური მოლაპარაკებების ფონზე და მხარეებს შორის ჩარჩო შეთანხმების მიღწევის შემდეგ, თეირანმა ოფიციალურად გაუგზავნა „მესიჯი“ ვაშინგტონს რეგიონულ საკითხებში თანამშრომლობის ერთობლივ შესაძლებლობაზე. კერძოდ, 2015 წლის 20 აპრილს „ნიუ იორქ თაიმს-ში“ გამოქვეყნდა ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრის ჯავად ზარიფის სტატია „გზავნილი ირანისაგან“. ავტორი თვლის, რომ ირანის ბირთვულ პროგრამაზე მოსალოდნელი შეთანხმების განმტკიცებისთვის მხარეთა მიერ უფრო მეტი პოლიტიკური სურვილია საჭირო. ირანმა კი უკვე აჩვენა თავისი გადაწყვეტილება და აირჩია ჩართულობის და მოქნილობის პოლიტიკა. ირანელმა დიპლომატმა მოუწოდა აშშ-ს და მის დასავლელ პარტნიორებს გაეკეთებინათნ არჩევანი თანამშრომლობასა და იძულების ტაქტიკას შორის.[20]

აღნიშნული მოწოდების შემდეგ, ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ხაზი გაუსვა სპარსეთის ყურის რეგიონში არსებულ არეულობას, რომელიც არა მხოლოდ რეგიონის ქვეყნების მთავრობების შეცვლის ჭრილში მიმდინარეობს, არამედ საფრთხეს უქმნის ცალკეულ ქვეყნებში სოციალურ, კულტურულ და რელიგიურ სტრუქტურებს. ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრის აზრით, ირანი ვერ იქნება უმოქმედო გარშემო შექმნილი არეულობებისადმი, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როცა ქაოსი საზღვრებს არ სცნობს. ირანისთვის მეზობლებთან კარგი ურთიერთობა პრიორიტეტულია.

ჯავად ზარიფს ასევე მიმოიხილული აქვს, ირანის საგარეო პოლიტიკის და ზოგადად, საერთაშორისო პოლიტიკის უსაფრთხოების საკითხები და შესაბამისად აღნიშნავს, რომ გლობალიზაციის პირობებში საკუთარი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა სხვა ერის დაუცველობის ხარჯზე შეუძლებელია-ვერცერთი ერი ვერ განახორციელებს საკუთარ ინტერესებს სხვისი ინტერესების ხარჯზე. არსებული ტენდენციები კი არსად ჩანს ისე ნათლად, როგორც სპარსეთის ყურის რეგიონში. მათ გადასაჭრელად კი საჭიროა თანმიმდევრული პოლიტიკის გატარება. ამ მხრივ, მთავარ საკითხს, ტერორიზმთან ბრძოლა წარმოადგენს.

[20] Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press 2008 pp. 226-233

ირანისა და სხვა ძირითადი აქტორების ინტერესები მრავალ არენაზე იკვეთება. სპარსეთის ყურის რეგიონში დიალოგისთვის კოლექტიური ფორუმის დაარსება, ჩართულობის ხელშეწყობისათვის დიდი ხნით ადრე უნდა მომხდარიყო. ჯავად ზარიფი კონკრეტულად იემენის მაგალითზე განიხილავს სერიოზული დისკუსიის დაწყების შესაძლებლობას და იქვე იმეორებს იემენის კრიზისის დარეგულირების შესახებ ირანის მიერ შემოთავაზებულ გეგმას: ცეცხლის დაუყოვნებლივ შეწყვეტა, ჰუმანიტარული დახმარების მიწოდება, დიალოგის დაწყებისთვის ხელშეწყობა და ეროვნული, ინკლუზიური მთავრობის შექმნა.

უფრო ფართო დონეზე კი რეგიონული დიალოგი, ირანელი დიპლომატის აზრით, შემდეგ პრინციპებს უნდა ეყრდნობოდეს:

1. ყველა ქვეყნის სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პატივისცემას;

2. საერთაშორისო საზღვრების ხელშეუხებლობას;

3. საშინაო საქმეებში ჩაურევლობას;

4. არსებული დავების მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტას;

5. ძალის გამოყენების და მუქარის დაუშვებლობას;

6. მშვიდობის, სტაბილურობისა და პროგრესისთვის ხელშეწყობას;

ჯავად ზარიფი მხარს უჭერს რეგიონულ დიალოგში გაერო-ს აქტიურ მონაწილეობას და აღნიშნავს, რომ ის უნდა წარმოადგენდეს საჭირო საერთაშორისო ქოლგას. ირანელი დიპლომატის აზრით, მსოფლიო ვერ შეეგუება სპარსეთის ყურის რეგიონში არეულობის ფესვების არსებობას. ამ პრობლემების მოგვარებაში თანამშრომლობისა და ჩართულობისთვის არსებული უნიკალური შესაძლებლობა კი ხელიდან არ უნდა იქნას გაშვებული.

აღნიშნული სტატიის გამოქვეყნების შემდეგ, აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის პრესს-სპიკერმა შესაძლებლად მიიჩნია სპარსეთის ყურის რეგიონში სტაბილურობის დამყარების საკითხზე ირანთან დიალოგის დაწყება.

ირანის პოლიტიკა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ძირითადად, შიიტური მთავრობების მხარდაჭერას ეფუძნება. აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივ, ირანის ინტერესები უმეტესად ეწინააღმდეგება აშშ-ს ინტერესებს. ირანსა და აშშ-ს ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიცია აქვთ სირიის პრეზიდენტ, ასადის რეჟიმთან დაკავშირებითაც. თუმცა ისინი ერთად ეხმარებოდნენ ერაყის მთავრობას „ისლამური სახალიფოს წინააღმდეგ“. (2017)

ერაყში „ისლამური სახალიფოს“ გააქტირების პარალელურად, ბირთვული მოლაპარაკებების ფარგლებში, ირანისა და აშშ-ს წარმომადგენლები განიხილავდნენ „ისლამურ სახალიფოსთან“ დაპირისპირების საკითხსაც, რაც ორი ქვეყნის ოფიციალური პირებისგან ღიად არ დადასტურდა. პრეზიდენტმა ობამამ 2014 წლის ოქტომბერში, სულიერ ლიდერ აიათოლა ალი ხამეინეის წერილი მისწერა, რომელიც ორი ქვეყნის რეგიონულ საკითხებში თანამშრომლობის შესაძლებლობასაც ეხებოდა. ოფიციალურ თეირანს არ დაუდასტურებია აშშ-სთან შესაძლო შეთანხმება, „ისლამური სახალიფოს“ წინააღმდეგ, ერთობლივი მოქმედებების შესახებ.

პრეზიდენტი ბაშარ ასადი ირანის სტრატეგიული მოკავშირეა რეგიონში. აშშ-ს ოფიციალური პირების წარმომადგენელთა ინფორმაციით, სწორედ სირიის საშუალებით ამარაგებს ირანი ლიბანურ „ჰეზბოლას“ და უპირისპირდება ისრაელს. „ჰეზბოლა“ კი თავის მხრივ, წარმოადგენს ირანის ბერკეტს ისრაელის წინააღმდეგ, თეირანი სირიას ისრაელთან დაპირისპირების „წითელ ხაზად“ მიიჩნევს.

აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის ინფორმაციით, ირანმა სირიაში ისლამური რევოლუციის გუშაგთა კორპუსის ელიტარული ქვედნაყოფი, „ყოდსის“ ძალები გაგზავნა, როგორც სამხედრო მრჩევლებად, ასევე რეჟიმის მხარეს საბრძოლველად. ოფიციალური თეირანის ინფორმაციით, ის სირიას

მხოლოდ სამხედრო მრჩევლების სახით ეხმარება და გამორიცხავს სამხედრო ძალების ჩარევას კონფლიქტში.

2003 წელს, სადამ ჰუსეინის წინააღმდეგ, აშშ-ს მიერ დაწყებულმა კამპანიამ, რასაც შედეგად მოჰყვა ირანისადმი ანტაგონისტურად განწყობილი სადამ ჰუსეინის ჩამოგდება და შიიტი ისლამისტებისაგან დაკომპლექტებული მთავრობის შექმნა, ხელი შეუწყო ირანის ინტერესებისა და გავლენის გაზრდას ერაყში,

2014 წლის ივნისში,, ერაყში ისლამისტების გააქტიურების, მათ მიერ მოსულის და სხვა ქალაქების დაკავების შემდეგ, ირანმა მტკიცედ დაუჭირა მხარი პრემიერ მინისტრ ნური ალმალიქის მთავრობას. თავის მხრივ, მალიქი მხარს უჭერდა ირანის რეგიონულ მიზნებს, თეირანს უფლებას აძლევდა ერაყის საჰაერო სივრცის გამოყენებით, მოემარაგებინა სირიაში ასადის მხარდამჭერი ძალები.

ერაყში ვითარების დაძაბვის შემდეგ, ირანმა ოფიციალურად განაცხადა, რომ თეირანი ერაყში სირიაში გამოყენებულ ტაქტიკას გააგრძელებს: მხარს დაუჭერს ერაყის მთავრობას ისლამისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში და ეს მხარდაჭერა სამხედრო მრჩევლების გაგზავნითა და ჰუმანიტარული დახმარებით შემოიფარგლება. თუმცა, მალევე გავრცელდა ინფორმაცია ერაყში

ირანის ისლამური რევოლუციის გუშაგთა კორპუსის ელიტარული ქვედანაყოფის „ყოდსის“ ძალების მეთაური ყასემ სოლეიმანის აქტიური ჩართულობის შესახებ. 2014 წლის ივლისში კი, თეირანმა დაადასტურა ერაყში მიმდინარე საჰაერო დაბომბვები ირანელი პილოტის მონაწილეობა და დაღუპვა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ გასულ წელს ისლამური რევოლუციის დამცველთა კორპუსის ელიტარული ქვედანაყოფის „ყოდსის“ მეთაური, ჰასემ სოლეიმანი, ბაღდადში, ამერიკელებმა მოკლეს. ფიქორბდნენ, რომ ამას მოჰყვებოდა ირან-აშშ-ს შორის ურთიერთობების კიდევ უფრო დაძაბვა. გამოითქვა მოსაზრებებიც, რომ თითქოს დაძაბულობა მათ შორის ომამდე უნდა მისულიყო. აღნიშნული სიტუაციის განმუხტვა მოხდა და კიდევ ერთხელ ნავარაუდევი, აშშ-ირანის ომი

არ შედგა. კიდევ ერთი ახალი დაპირისპირების კერა რეგიონში, ირანსა და დასავლეთის ინტერესებისთვის იემენია, სადაც მოვლენები რეალურად ირანისა და საუდის არაბეთის მეტოქეობის ჭრილში მიმდინარეობს. აშშ-ს კონგრესის 2015 წლის აპრილის ანგარიშის მიხედვით, იემენისა და სპარსეთის ყურის საბჭოს ქვეყნების განცხადებით, ირანი დიდი ხანია იემენის დესტაბილიზაციას ცდილობდა: ხელს უწყობდა „ჰუთიების“ მოძრაობას, ამარაგებდა იარაღით.

„ჰუთიების“ წარმატება იემენში 2015 წლის გაზაფხულზე გახდა რეგიონში ირანის გავლენის დამადასტურებელი. ამ მოვლენის ფონზე კი აშკარად გამოიკვეთა ირანისა და საუდის არაბეთის ინტერესთა კონფლიქტი.საუდის არაბეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ადელ ალჯუ ბეირმა, ოფიციალურად დაადანაშაულა ირანი იემენში, სირიასა, ერაყსა და ლიბანში, ტერორიზმის მხარდაჭერაში, რაც ასატანი აღარ არისო. ირანსა და საუდის არაბეთს შორის, დიპლომატიური დაძაბულობა იემენში საუდის არაბეთის სამხედრო ჩარევის შედეგად კიდევ უფრო შესამჩნევი გახდა-საუდის არაბეთის ელჩი ირანში რამდენჯერმე საგარეო საქმეთა სამინისტროში დაიბარეს.

საუდის არაბეთის აღნიშნული პოზიციის საპასუხოდ, ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილემ ხაზი გაუსვა, თეირანის მიერ სირიის, ერაყის, იემენის ძლიერი მხარდაჭერის გაგრძელებას. საგარეო საკითხებში ირანის სულიერი ლიდერის წარმომადგენლის ალი აქბარ ველაიათის ინფორმაციით კი, ირანი თავისი ტრადიციული მოკავშირეების გვერდით იქნება.[21]

ამ ეტაპზე ირანი კვლავ აქტიურად აგრძელებს რეგიონში საკუთარი მოკავშირეების მხარდაჭერას აშშ-სთან კოორდინაციის გარეშე. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ქვეყნის მხრიდან გაჟღერდა ინიციატივა რეგიონულ საკითხებზე თანამშრომლობის შესახებ, ჯერჯერობით თეირანსა და ვაშინგტონს შორის შეთანხმება არ მომხდარა. შესაძლოა, ეს საკითხი უფრო აქტიურად დადგეს დღის წესრიგში და რეალური გახდეს ირანის ბირთვულ პროგრამაზე საბოლოო შეთანხმების მიღწევის შემთხვევაში. ამასთანავე, ირანისა და აშშ-ს

[21] Kanneth Katzman, Iran: U.S. Concerns and Policy Responses; Congressional Research Service; April 14, 2015. P.1

შორის რეგიონულ დონეზე თანამშრომლობის დაწყება გამოიწვევს არსებული რეალობის მნიშვნელოვან ცვლილებებს და დაბრკოლებებს არა მხოლოდ ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში, რისი გათვალისწინებაც მოუწევს ირანსა და აშშ-ს, მაგრამ ფაქტია, რომ ირანისა და აშშ-ს შეთანხმება რეგიონალურ მნიშვნელოვან საკითხებზე მაინც ვერ ხერხდება. ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობის ე.წ. „დათბობაში", მნიშვნელოვანი ხელისშემშლელი ფაქტორი გახდა დონალდ ტრამპის ჯერ წინასაარჩევნოდ გაჟღერებული და შემდეგ, რეალურად განხორციელებული მოვლენა. კონკრეტულად კი, ირანისათვის კვლავ სანქციების დაწესების შესახებ. აშშ ისრაელის სადაზვერვო სამსახურის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე აცხადებს, რომ ირანი არღვევს 2015 წელს მიღწეულ ბირთვულ შეთანხმებას და აგრძელებს ურანის გამდიდრებას ფარულად. მიუხედავად იმისა, რომ ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტომ არაერთხელ დაადასტურა ირანის მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულება, დონალდ ტრამპმა მაინც განახორციელა მის მიერ გაჟღერებული ირანისათვის სანქციების კვლავ დაწესება, რომელიც 2018 წელს განახორიელა. მან შეთანხმებაში მონაწილე დანარჩენი ქვეყნების წინააღმდეგობისდა მიუხედავად, მაინც დატოვა აღნიშნული შეთანხმება და თან განაცხადა, რომ ეს არის ყველაზე ცუდი შეთანხმება და ის მზად არის შეადგინოს ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით ახალი შეთანხმება, რომელზედაც ხელი უნდა მოეწეროს.

[22]აღნიშნულ გადაწყვეტილებას საკმაოდ უარყოფითად შეხვდა ირანი და მან უარი განაცხადა ახალი შეთანხმების ხელმოწერაზე და მანაც დატოვა 2015 წლის შეთანხმება. ამას დაემატა უკვე ზემოხსენებული, 2019 წელს „ყოდსი"-ს ლიდერის ყასემ სოლეიმანის,, აშშ-ს მიერ ბაღდადში მკვლელობაც, რამაც კიდევ კარგა ხნით გადაავადა ირან-აშშ-ს ურთიერთობის დარეგულირება და მათი მოლაპარაკების მაგიდასთან დასმა. მიუხედავად ამისა, ფაქტია, რომ ისინი მათი ქვეყნების პრაგმატული პოლიტიკიდან გამომდინარე, გარკვეულ ეტაპზე მაინც ახერხებენ „საერთო ენის გამონახვას", რისი დასტურიც ზემოთ აღნიშნული 2017 წლის, ქალაქ მოსულის გათავისუფლებაა.

[22] ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ.

დასკვნა

ირანსა და აშშ-ს შორის დიპლომატიური ურთიერთობების ჩამოყალიბება უკვე ორი საუკუნის წინ დაიწყო, რომლის ხელშემწყობი ფაქტორიც იყო ის, რომ თანდათანობით აშშ ცდილობდა გარკვეული კონტაქტები დაემყარებინა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის ქვეყნებთან და მათ შორის ირანთან.

რაც შეეხება ნაშრომის პირველ საკვლევ კითხვას, თუ რა სახის ურთიერთობები არსებობდა ირანსა და აშშ-ს შორის, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ თანდათანობით ირანსა და აშშ-ს შორის ჩამოყალიბდა ისეთი ურთიერთობა, რაც მანამდე არ არსებობდა ირანისათვის არც ბრიტანეთთან და არც რუსეთთან. აშშ-ს წარმომადგენლებმა, რომლებიც ირანში მოღვაწეობდნენ სერიოზული როლი შეასრულეს ირანის, როგორც ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკური ცხოვრებაში. აქედან გამომდინარე, ირანში აშშ-ს მიმართ დადებითი და საკმაოდ პოზიტიური ურთიერთობა ჩამოყალიბდა.

აშშ-ს პოლიტიკური გავლენა ირანში განსაკუთრებით გაიზარდა და თვალშისაცემი გახდა უკვე მეორე მსოფლიო ომიდან. განსაკუთრებით კი ომის შემდგომ პერიოდში.

ირან-აშშ-ს პოლიტიკური ურთიერთობის გაღრმავება ემთხვევა ირანის მზარდ ინტერესებს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში, რომელიც ცდილობს რაც შეიძლება გაზარდოს თავისი გავლენის სფეროები. შესაბამისად, ირანისა და აშშ-ს ინტერესები ერთმანეთთან თანხვედრაში იყო. ირანში დიდი ბრიტანეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენის შემცირება აშშ-ს პოლიტიკური გავლენის ხარჯზე უკვე აშკარა და შეუქცევადი პროცესი გახდა გასული საუკუნის შუა ხანებიდან, მას შემდეგ, რაც მოხდა ირანის ნავთობის ნაციონალიზაცია. ირანისათვის აშშ გახდა ყველაზე მტკიცე მხარდამჭერი რეგიონში, რადგანაც ირანში ფიქრობდნენ, რომ დიდ ბრიტანეთთან შედარებით, აშშ-ს შეეძლო ნაკლები ზიანი მოეტანა ამ ქვეყნისათვის.

ირანი და აშშ ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში სერიოზული სტრატეგიული პარტნიორები გახდნენ, აშშ ხელს უწყობდა ირანის როგორც პოლიტიკურად ისე სამხედრო თვალსაზრისით გაძლიერებას. მისთვის რეგიონში ყველაზე სერიოზული პარტნიორი იყო ირანი, ისე რომ მას სპარსეთის ყურის „ჟანდარმსაც“ უწოდებდა. აშშ-მ სერიოზული გავლენა მოახდინა ირანის შიდა პოლიტიკურ ცხოვრებაზეც, რამაც საზოგადოების გარკვეული ნაწილის უკმაყოფილება გამოიწვია.

ნაშრომის მეორე საკვლევი კითხვა, რომელიც აქცენტს აკეთებს ბირთვულ პროგრამაზე და შესაბამისად, ირანსა და აშშ-ს შორის ურთიერთობის გაგრძელებაზე, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბირთვულ პროგრამაზე მუშაობა ირანმა მაშინ დაიწყო, როდესაც რეგიონში მისი სტრატეგიული პარტნიორი აშშ იყო. აღნიშნული პროგრამის დაწყებაში ირანს ხელს აშშ-სთან ერთად ევროპის სხვა ქვეყნებიც უწყობდნენ. შემდგომ წლებში სწორედ ეს ბირთვული პროგრამა გახდა ირან-აშშ-ს შორის განხეთქილების ძირითადი მიზეზი.

თუ რა გარემოებები უშლის ხელს, ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობების ნორმალიზებას, კარგადაა განხილული იმ კუთხით, რომ ირანის ისლამური რესპუბლიკის მიერ წარმოებულმა მუშაობამ ბირთვულ პროგრამაზე აშშ-ს (სხვებთან ერთად) დიდ უკმაყოფილება გამოიწია. ირანი, რომელიც მუდმივად აცხადებდა, რომ მას მშვიდოაბიანი მიზნებისთვის სჭირდებოდა აღნიშნული პროგრამა, აშშ აღნიშნავდა, რომ ირანს ბირთვული იარაღი სჭირდება რეგიონში მისი მოწინააღმდეგე ქვეყნებისათვის და რომ არ უნდა მოხდეს კიდევ ერთი ბირთვული სახელმწიფოს შექმნა ირანის სახით, რომელიც სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნის მის მოწინააღმდეგეებს. ამ ბირთვული პროგრამის გამო ირანს არაერთხელ დაუწესდა სხვადასხვა ტიპის სანქციები, რომლის მიზანიც იყო, ის რომ ირანს უარი უნდა ეთქვა ამ პროგრამის მუშაობის გაგრძელებაზე, მაგრამ მიუხედავად ამ სანქციებისა და მიუხედავად აშშ-ს მხრიდან არაერთი მუქარისა ირანს ბირთვულ პროგრამაზე მუშაობა არ შეუწყვეტია. ბოლო პერიოდში ბირთვული პროგრამის გამო კიდევ ერთხელ გამწვავდა ურთიერთობა ამ ორ ქვეყანას შორის, რასაც კვვლავ სანქციები მოჰყვა ირანის წინააღმდეგ, მაგრამ

ირანი კვლავ ჯიუტად განაგრძობს თავის საქმიანობას და აცხადებს, რომ ირანი გაარძელებს ურანის გამდიდრებას.

ვეთანხმები აღნიშნულ ჰიპოთეზას, რომ ირან–აშშ–ის ურთიერთობებში მიუხედავად არსებული უამრავი წინააღმდეგობისა , იყო კომპრომისებიც, რაც გამოვლინდა ბირთვულ შეთანხმებაში.პოლიტიკურმა დაძაბულობამ თავი მალე იჩინა, რაც გამოვლინდა არანაკლებ მწვავე ფორმებში, ვიდრე მანამდე იყო. ამ სირთულეებისდა მიუხედავად მაინც შესაძლებელია მათ შორის ურთიერთობების დარეგულირების მცდელობა.

ირანსა და აშშ-ს შორის ისლამური რევოლუციიდან დღემდე სერიოზული უთანხმოებებია. აღნიშნული უთანხმოებები ხშირად მათ შორის საომარ რიტორიკასაც კი ქმნიდა, მაგრამ არის რიგი საკითხებისა, რომელზედაც ეს ორი, მკვეთრად ურთიერთდაპირისპირებული ქვეყანა ახერხებს საერთო ენის არამარტო გამონახვას, არამედ საერთო მოქმედებაზეც გადასვლას. ამის მაგალითად ჩაითვლება ავღანეთში ტალიბების წინააღმდეგ ირანის ჩართულობა საომარ მოქმედებებში, რომელსაც აშშ ხელმძღვანელობდა და სხვა. ბოლო პერიოდში ამის ყველაზე კარგ გამოხატულებად ითვლება ერაყის ტერიტორიაზე „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო ოპერაცია, რომელსაც ირანის და ერაყის სახხმელეთო ჯართან ერთად, აშშ-ს ავიაცია ახორციელებდა. ეს ორი ქვეყანა გაერთიანდა ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ, რომელიც ორივე მათგანისთვის, როგორც ირანის, ასევე აშშ-სთვის სერიოზულ საფრთხედ იქნა აღქმული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბაშელეიშვილი მ. ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო №7, 2014 წ.
2. კიკნაძე ო. ირანი, გამომცემლობა "მეცნიერება" 1979 წ.
3. რ. გაჩეჩილაძე ახლო აღმოსავლეთი . თბილისი, 2019
4. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი 2011 წ.
5. ჭიპაშვილი გ. ირანის სახელმწიფო წყობილება , თბილისი 1989 წ
6. "Final Assessment on Past and Present Outstanding Issues regarding Iran's Nuclear Programme" IAEA. 2 December 2015.
7. "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran", 2008
8. "Iran says sacking of Bolton won't lead to talks with U.S." Reuters. 2019-09-11. Retrieved 2019-09-11.
9. "Iranians Oppose Producing Nuclear Weapons, Saying It Is Contrary to Islam". World Public Opinion. 28 February 2007.
10. "Iran's Nuclear Program – Council on Foreign Relations". Cfr.org. Archived from the original on 20 February 2012. Retrieved 4 April 2012.
11. "U.S. Comes Clean About The Coup In Iran", CNN, 04-19-2000
12. Abrahamian Ervand. A History of Modern Iran. Cambridge University Press 2008
13. Al-Monitor Staff (13 August 2018). "Khamenei says no talks with current US administration". Al-Monitor. Retrieved 16 August 2018.
14. Beaumont, Peter (8 July 2019). "Iran has enriched uranium past key limit, IAEA confirms". The Guardian. Retrieved 8 January 2020.
15. Besant, Alexander (16 November 2012). "Iran expected to sharply increase uranium capacity, IAEA report". globalpost. Retrieved 17 November 2012.
16. Byrne writing in Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran, Edited by Mark J. Gasiorowski and Malcolm Byrne, Syracuse University Press, 2004
17. Dafna Linzer (27 March 2005). "Past Arguments Don't Square With Current Iran Policy". Washington Post.
18. Gheissari, Ali(ed.). Contemporary Iran: Economy, Society, Politics. New York:Oxford University Press, 2009.
19. Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran" International Atomic Energy Agency. GOV/2003/40. Retrieved 24 March 2017.
20. Jafarzadeh, Alireza. The Iran Threat: President Ahmadinejad and the Coming Nuclear Crisis. Palgrave Macmillan, 2007.
21. James G. Blight, janet M. Lang,Hussein Banai,Malcolm Byrne,John Tirman. Becoming Enemies: U.S.-Iran Relations and the Iran-Iraq War, 1979-1988. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2014.

22. Kanneth Katzman, Iran: U.S. Concerns and Policy Responses; Congressional Research Service; April 14, 2015.
23. Little, Douglas (2009). American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945. p. 145. Univ of North Carolina Press
24. Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran, Edited by Mark J. Gasiorowski and Malcolm Byrne, Syracuse University Press, 2004,
25. Nuclear Progam. Iran in the 21th Century: Politics, Economics and Conflict. Routledge,2007
26. Sheikhneshin, Arsalan Ghorbani (2009). "Iran and the US: Current Situation and Future Prospects". Journal of International and Area Studies.
27. The revolution strikes back." The Economist. July 21, 2007
28. The strangling of Persia; a record of European diplomacy and oriental intrigue : Shuster, William Morgan, 1877
29. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith. International Relations Theories. London: Oxford University Press, 2013.
30. United Nations (20 July 2015). "Security Council, Adopting Resolution 2231 (2015), Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran's Nuclear Programme
31. US-Iran relations: A brief history, January 2020. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-24316661